

6989

281

9-91

1 OCT 2009

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՏՈՒՆԸ

«Եւ ամոր դուռները ցորեկը պիտի
չցոցուին. վասնզի հոն գիշեր պիտի
չըլլայ:» *Յայտն. ԻԱ. 25*

Գ Ր Ե Յ

ԽԱԶԱՏՈՒԻ ԳՈՈՒԲՅԵԱՆ

281

Գ - 91

Կ. ՊՈԼԻՍ
1910

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Օսմ. Գործակցական Հնկերութեան
Պատր Ալի, Սեփեքնիլեր փողոց, բիւ 27.

221
Գ-91

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՏՈՒՆԸ

«ՆԱԽԱՆՁ ՏԱՆ ՔՈՒԵՐԻ ԶԻՍ»

Յովհ. Բ. 17

Գ Ր Ե Ց

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԳՈՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Օսմ. Գործակցական Ընկերութեան

1910

21 MAR 2013

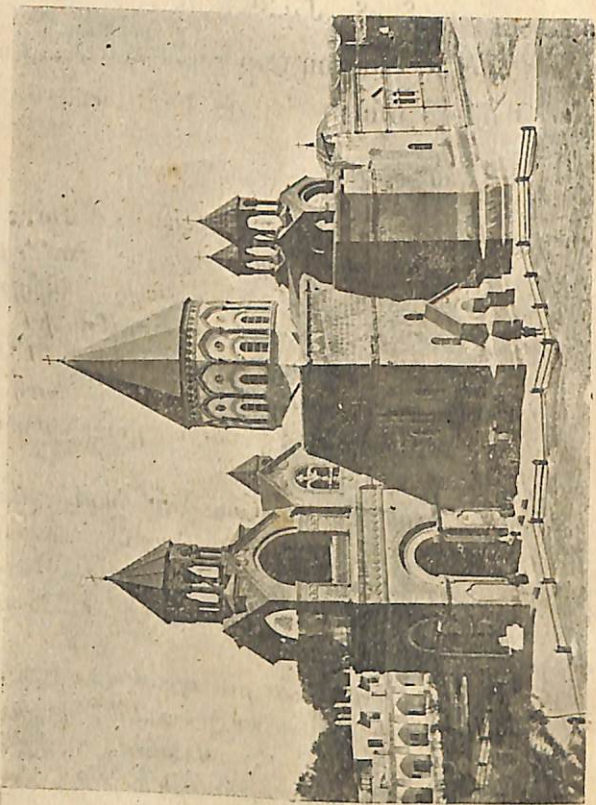
6989

مشرك المنفعة عثمانى
 ՍՍՄ. ԳՈՐԾԱԿՑԱԿԱՆ ԸՆԿ.
 SOCIÉTÉ CO-OPÉRATIVE OTTOMANE
 CONSTANTINOPLE

مشرك المنفعة عثمانى
 ՍՍՄ. ԳՈՐԾԱԿՑԱԿԱՆ ԸՆԿ.
 SOCIÉTÉ CO-OPÉRATIVE OTTOMANE
 CONSTANTINOPLE

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ
 ԳՍԸ. ԲԻՈԼԻՏԵՆԱ
 ՀՍՄՈՒ-ԱՐՄ. ԸԳՐ.
 ՊՈՒ. Ա. ՄԱՏԻՍՅԱՆԻ
 Զ. ՍՍՍՆԻՍՏԻ ԸՆԿ.

57180-66

ՄԱՐԻ ԷՉՄԱՆԻՆ

Այսպիսի շինությունք սուրբ զխորանն լուսոյ, քանզի ի սնա
ծագեաց մեզ լոյս ի Հայաստան աշխարհիս :

Շարակյան.

Առ Վեհափառ

Տ. Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ

Մերազնագոյն Կաթողիկոս ամենայն Հայոց
Մայր Աթոռոյ Մերոյն Էջմիածնի

Վեհաջևորհ Ս. Հայրապետ

Ի զոյս ինչ իմ Բեթելս եղող խնկարոյր Սուրբ Տա-
ճարներու մշտափառ կանթեղին պարզած խորհրդաւոր
ընթաց, Հոգեբոյ պաշտանսնց յաիջնակից հնարք եւ
Տիրաւանդ խորհրդոց անհպելի արարքիւնք իմ ման-
կական արժիս փոյս խորապէս քանդակեցիս Աստուծոյ
Տանը գերբնական նորարարութիւնք, որ ցարդ ան-
չնշեցի մնացած է հոգեւոր կեանքիս բոլոր յեղումնե-
րուն մէջ:

Այս սպաւորութիւնս եւս առաւել հաստատած ու
քիւրեղացած է որքան որ Աստուածաշունչ մատենիս եւ
Հայ. Սրբ. Եկեղեցոյ անխախտ փարիպետութիւնները սա-
րկներու ընթացքիս մէջ եկած են կազմելու իմ կրօնական
գիտակցութիւնս:

Իմ շուրջս կը տեսնեի նաեւ քի, այսպիսիս էր ընթանումը
ամեն Հայ հաստատութիւն, որ իր շրթունքիս զրոյնովը ու
արտասուած կարիքներով կ'օժէր Աստուծոյ Տանը որմերն
ու սեւերն, եւրիւնդած բարեպաշտութեանք փառաւորելով
իր հոգւոյն հանգստարան սուրբ խորանները:

Առնի, սակայն, այս եղանակաւ միաքիչ շրջակին
փախճանք մօտ է եղեր մեզի, եւ մենք յանկարծ տեսնեմք

դարավերջիկ նորոթիւններէն անեկէն պժգային—սկեպսիկ դասիարարութեան քոյնը — ներարկուած մեր ազգային մարմնոյն շէտերակին մէջ, որուն հետեւակնը եղաւ այսօր Եկեղեցիին սպանուացող կրօնական ախտաւորութիւնը եւ Աստուծոյ Տունը «աշխարհականացնելու» ժպիրի ձեռնարկները:

Երևանացւորի Տէր, Դուք որ իբրեւ երկաքեայ Պատրիարք անբեկականի կորովով պաշտպանեցիք Հայուն դասքն ու հաւասքն, այժմ կրկին օժոթեալք մխտած իբրեւ պողպատեայ Կաթողիկոս, չի՞ք կրնար անկող գտնուիլ հանդեպ այն փոքարկեալ արքայոյժութեանց որովք կը գալին աղաւթի Աստուծոյ Տակը Սրբութիւնը: Ուսի, հայրապետական իրաւասութեանք յարգելով Ձեր արժանաւոր անձովը մարմնաւորուած Հայ Եկեղեցւոյ նորոթապետութիւնը, բարձրացուցիք Եկեղեցւոյ նորոթականութիւնը անոր սեւերը վեր պահելով անէն աշխարհիկ ոտքնձգութեան: Մեղք, ասկայն, որ ձեռնհաս պաշտօնէութիւնը զրկեաց ու վարակեաց գործարքի Հոյրապետական կոնդակիդ — «անկիճէի պատգամին» ճրանդութիւնը, որուն ի յարգանս գառաջիկն մարտիրոսացան Իգմիրի Քեչիշեան եւ Հալաճեան նահատակները:

Վեհափառ Տէր, ի պաշտպանութիւն Ս. Եկեղեցւոյ եւ ի գործարքութիւն Ձեր վճռական հրահանքին բազմաթիւ եւ Հայ հաւասար նահատակներ: Բայց ողբալի է տեսնել որ ժողովրդեան ու միջեւ իսկ Եկեղեցական (?) դասին մէջ կան Եկեղեցւոյ նորոթականութիւնը անգիտող քերականներ, որովք կը պիտոյն պարզակիւնէրու բարեպաշտութիւնը եւ բուրանորք հաճոյսխտարութեանք ձանրայ կը պատրաստեն Եկեղեցիին «աշխարհականացնող» առաջին փայտերուն:

Ահա՛ այս կարգի հաւասարներուն ծառայութիւն մը մասնացանքու փախափով, եւ որ աւելի է, ի սեր Աստուծոյ Տակը, այն տեսակի գրեցի, եւ իբրեւ անկշան շունակ այրոյն կ'ընծայեմ Ձեր Անկեանպատր Սրբազնութեան իբրեւ հոգեւոր Հօր Հայ Եկեղեցւոյ գաւախց եւ պաշտպանի Աստուծոյ Տակը նորոթականութեան, որուն յիս ներգործած յարաձուն նախանձաւորութեանն ոգեւորուած հաւանաւեցայ ձեռնարկիս:

Առաքելացւորի Տէր, կը հաւասար քե Հայու, Աստուած գլխոյ պիտի պակե Հայ արխանով նորոթագործուած իր Տաճարները, ինչպէս արտաքին, նոյնպէս եւ ներքին վստակներէ:

Անբողջ Հայ հաւասարներու հետ յայոյս եմ քե, ինչպէս Ձեր կեանքով իսկ պիտի պահպանեք Մայր Սրբուոյդ Սուրբ Տաճարը, եւ ջրողով որ աշխարհիկ ո՛ր է է դասախօսութեան... արանի վերածուի այն երկնաշող խորակը, նոյն ուժով եւ իրաւանք պիտի պահպանեք բոլոր Ս. Եկեղեցիները, որովք հոգեւոր նշանակութեանք հաւանաժեք եւ Էջմիածնի, Երուսաղեմի եւ անէն մեծահոգակ արքայադերու:

Այս է բոլոր հաւասարեալ Հայ ժողովրդեան հաստատոյն իր հաւասարիւմ Հայրապետին վրայ, եւ այն ակնկալութեանն ձեռն խնդրուածքն է որ Ձեր Վեհափառութեան կը ներկայացնեմ

Անկեանպատր ծառայող
Կ.Ս.ՉՍ ՏՈՒՐ Գ.Ռ.ՉԵՍ.Ն

Ն Ա Ի Ա Բ Ա Ն

Յարգելի ընթերցող,

Հանրաձանօթ իրողութիւն մըն է թէ այսօր եկեղեցիները բանադրու և գոցելու խնդիրը ամէնէն հրատապ երեւոյթն առած է, և ամէն ոք տխրութեամբ կեցած է հանդէպ մտաւոր անախորժ պատահականութիւններու, որք կրնան տեղի ունենալ իբրև հետեւանք Ազգ. ժողովի թոյլ վարմունքին, և ներուի ինձ բսել, աւելի ճիշդ. Սրբազան Պատրիարքի սխաշանող քաղաքականութեանը:

Հայ ազգի քաղաքական և կրօնական կեանքի վրայ յարձակող վտանգները նորանշան երեւոյթ մը չեն. այլ ընդհակառակն այգւլիսի դժբախտութիւններն են մեր պատմական էջերու բաղկացուցիչ տարրերը: Հետեւաբար, ինչպէս նախորդները անյեր են ու Հայը ապրած է, նոյնը պիտի ըլլայ և այժմ: Այո, դէպքերը կու գան և կ'անցնին. բայց ոչ առանց ազդեցութեան: Պատմական ամէն դէպքն իր կրօնական կամ ֆիզիքական հետքն ու տպին ունի մեր ազգային կեանքին մէջ:

Ընկերաբանական դէպքերը և երեւոյթները անխուսափելի են ընական պատահարներու նման: Մարդկութիւնը այս դէպքերէն կ'օգտուի կամ կը վնասուի իր նախապատրաստութեան աստիճանաւ: Անձրեւը կու գայ, բայց հերկողներ ու ցանողները կը շահին: Կայծակը կ'իջնէ, բայց անդդոյններ կը վնասուին:

Ընկերային գ թ ղափարական յետաշրջումները ժա-

ժանակի և միջավայրի ծնունդն են անողոք ու անձուգողները, և սակայն ընկերային կազմին մտաւոր և բարոյական որակէն կախեալ է յեղաշրջումներու լաւ կամ վատ ներգործութիւնը ժողովուրդին վրայ:

Քրիստոս եկաւ յեղաշրջելու ամբողջ մարդկութեան Աստուածաբանութիւնը և բարձրացնելու մարդկային կեանքը. բայց մարդիկ իրենց պատրաստութեան և տրամադրութեան չափովը կ'օգտուին այդ երկնառաք զօրութենէն:

Գալիլէոս ոտք կոխեց թէ երկիրը կը շարժի: Այս յայտարարութիւնը կու գար աւելի կանուխ յեղաշրջելու հին սխալ Աստղագիտութիւնը և Աստուածաբանութիւնը. բայց հաւատաքննիչ Ատեանը չնշանեղձ ըբաւ գիտութեան մեծ վարդապետին քարոզը:

Վոլթէրը մեծ յուզում յառաջ բերաւ և յայտարարեց թէ իր օրով պիտի յաջողի հիմն ի վեր յեղաշրջել Քրիստոնէութիւնը և իսպառ ջնջել Քրիստոսի Աստուածային հանդամանքը. և սակայն այդ անաւոր ալիքը փչրեցաւ Յիսուսի Քրիստոսի վրայ հաստատուած ճշմարիտ հաւատքին անչարժ վէմին վրայ:

Ինչպէս Քրիստոնէութիւնը ընդհանուր կերպով, նոյնպէս և եկեղեցիներ առանձին ենթարկուած են բարեշրջող ազդեցութիւններու և օգտուած են օրուան չօգուտը կեանքի զօրութեան չափով՝ և մասնուած են վտանգներու ու վնասուած են իրենց սկարութեան աստիճանով:

Հայ եկեղեցին, իր պատմական ընթացքին մէջ, այսօրինակ փուլերէ—չինիչ և քանդիչ ազդեցութիւններէ անցնելով ստացած է ներկայ ձևն ու պատկերն ժա-

մանակակից գլուխներու և ժողովուրդին տրամադրութեան ուղղութեամբ :

«Պոցի եւ Բացի» խնդիրն ալ ոչ նուազ վնասակար վտանգ մըն է , ինչպէս և ռարեկարգութեան առաջարկութիւնները վերաշինիչ հրամայողական պահանջ են : Ասոնց հրկուքն ալ ժամանակին անխուսափելի բերմունքներն են : Եւ որպէս զի եկեղեցին այս վերահաս վտանգէն ազատուի ու բարեկարգական շարժումէն օգտուի , անհրաժեշտ է ժողովուրդի զիտակցութիւնը և վարիչ անհատներուն ու մարմիններուն արթուն հրկուցութիւն ու անձնուէր ծառայութիւնը :

Բարեկարգութեան մասին այլ և այլ կողմերէ բերուած առաջարկութիւնները խիստ ուրախաւիթ են , և կը մասնանշեն Հայ եկեղեցականութեան մէկ դասակարգին առողջ գաղափարները , որոնցմով կը պատրաստուի ժողովուրդին միտքը : Բայց վտանգն որ իր երեւումին սկիզբներն իսկ եղբայրասպան ոճիրով յայտնեց իր ծանրութիւնը , դեռ ուշադրութեան առարկայ չէ եղած ըստ արժանւոյն , և ինչպէս կ'երեւի , երեք ամսուան միջադադարը արուեցաւ ո՛չ թէ եկեղեցին ապահովելու միջոցներ մտածելու համար , այլ քննարկելու ժողովուրդը և մէկէն արթնցնել կատարուած իրողութեան մը — «բացի» որոշումի մը առջև :

Փափաքելի էր որ փոխանակ քնէած լուծեան հեղինակաւոր անձնաւորութիւնները խնդիրը լրջութեամբ ուսումնասիրելով ճիշդ կրօնական սնոթխակի օրէնքներով , ամփոփ ճշմարտութիւններ ներկայացնէին ժողովուրդին , հանրային կարծիքը պատրաստելու համար , որ ինչ եւիցէ որոշումի մը առջև ժողովուրդը

յանկարծակիի չգար և տեղի չի տրուէր անակնկալ երեւոյթներու :

Ինքնայայտ է թէ որքան որ շատեր հմտութիւն կամ որոշ համոզում մը ունին բանալու կամ գոցելու համար , խիստ շատեր ալ պարզ հետեւող են մէկ կամ միւս գաղափարին :

Նկատելով որ նոյն իսկ ականաւոր կղերներ ալ սոսնց փաստացի բացատրութիւններու , եկեղեցին «Բաւնայր» կողմն են , վտանգը աւելի սպառնական կ'ենթադրեմ եկեղեցիի համար , եթէ ժողովուրդը ծանրագոյն գոհով չ'չէրոքացնէ այդ կարգի կղերներու դերը , որ արդիւնք է իրենց թող հաճոյակատարութեան կամ կրօնական թերահաւատութեան :

Թէ օրուան բարձրատիճան եկեղեցականք և աշխարհական ներձուն գրիչները ժողովուրդը պատրաստելու նուիրական պարտաւորութիւնը կատարեն կամ ոչ , պէտքը ստիպողական է , և ժողովուրդը ակնկառոյց կ'սպասէ լոյսի և բարբարս ելքի մը : Այս կարգի նախանձաւորներէն սմանց թեւադրութեամբ մենք ձեռնարկեցինք տեսրակիս գրութեանը , ոչ թէ յաւակնութիւն ունենալով իբր թէ ասիկա գոհացում կրնայ տալ ժողովուրդի պէտքին ու պահանջին , այլ այն յոյսով թէ , սա խթան պիտի ըլլայ լաւագոյն գրիչներուն իրենց խորունկ հմտութիւնով պայծառագոյն լոյս սրբութիւն ներկայ խնդրոյն վրայ , որ ինչպէս կը կարօտի աստուածահաճոյ լուծման մը , նոյնպէս և պէտք ունի քրիստոնէավայել լուսաբանութեան :

Մենք այս յաւակնութիւնն ալ չունենալով , ջանացած ենք ըստ կարի ճշդել Սասնոյ Տանը հանդամանքը

ուղղակի Աստուածաշունչ Մատենանին և Հայ . եկեղեց-
ւոյ դաւանանքին հիմանց վրայ :

Լիայոյս ենք որ կրօնատէր և եկեղեցատէր հասարա-
կութիւնը ներող գանուելով մեր թերութիւններուն ,
պիտի հետաքրքրուի սա կենսական հարցովը , և ինքնին
անձամբ ուսումնասիրելով Աստուծոյ Տանը հանգա-
մանքը , ըստ այնմ պիտի վերաբերուի իր սրբավայրե-
րուն հետ :

ԽԱՉՍՏՈՒՐ ԳՈՌԻՉԵԱՆ

Գ Լ ՈՒ Խ Ա .

Հ Ա Յ ՈՒ Ն

Ս Ե Ի Ճ Ա Կ Ա Տ Ա Գ Ի Ր Ը

1. ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՐՈՒԱԾՆԵՐԸ

Հայ ազգը , իր հեթանոսական շրջանին մէջ , բաղ-
դատամբ արեւելեան և արեւմտեան դրացի պե-
տութեանց , նախանձեղի փառաւոր դէրք մը գրաւելը
չկարենալով յաւէտ ճնշուած մնաց այն կայսրութեանց
յարածուն լայնող աշխարհակալութեանց միջեւ :

Եւ . երբ Քրիստոնէական շրջանին մէջ հազիւ կ'ող-
ջունէր իր մտաւորական զարգացման ոսկեղարը , արե-
ւելեան հրհեղեղը խուժեց տապալելու Հայու խախուտ
գահը և Հայուն Մ . կրօնքը որ սակայն հաստատուած
էր Յաւիտենական վէմին վրայ :

Յաջորդող դարերու երկար շարքեր միշտնոյն հար-
ուածներ կրկնեցին Հայու գլխուն , և Հայը իր հայրենի
երկրէն արմատախիլ ընելու մոլեղնութեամբ կատաղած
չրջակայ ազգերը չորրորդ դարէն մինչեւ մեր օրերը
լրեց բարբարոսական աւերներով արդէն իսկ անսպա-
սի վերածեր էին դրախտ Հայաստանը , և Հայու սուրբ
տաճարները : Անեղձ սեւ ճակատագիր անբախտ ազգին :

Օսմ. վերջին կայսրերէն Մէճիտե Ազիզ Սուլթաննե-
րու աշխարհաշէն յամբ դիտաւորութիւններ դեւ գործ-
նական զգալի արդիւնք մը բերած չէին երկրին, մա-
նաւանդ փշրուած Հայուն, երբ գիշակերն Համիտ Բ.
Փանակալեց կարծես միայն Հայ ազգը իսպառ սպուռ
քնաջինջ ընելու, Հայու կրօնքն ու սրբավայրերը հիմնու-
վին կործանելու դիւական որոշումով ու երգումով:

Երեսուն և մէկ տարուան անօրինակ տանջանքնե-
րու, յաջորդական ջարդերու և աւերածութեան համա-
տարած հրդեհներէն Հայ ազգը ճղակտոր եղած կիսայր-
եաց կոճղ մը դարձաւ իր ազգային ու կրօնական ան-
մահ արմատներուն վրայ, և այդ հրդեհին տապօվը էր
որ խորշակահար եղաւ Օսմ. երկիրը և կայսրութիւնն
իսկ գոսացաւ արմատէն:

2. ՅՈՒՍՍ.ԽՍ.ԲՈՒԹԻԻՆԸ

Օսմ. Երկրորդ բանակին արշաւանքին սպառնա-
լիքն, հուսկ ուրեմն և արշաւանքն որքան հրաշալի,
նոյնքան ալ անհաւատալի բարեփոխութեան մը աւե-
տխար հուշակեցին մինչեւ մուտ զնստաններու խորերը,
և պահ մը այնպէս թուեցաւ թէ Հայուն սեւ ճակատա-
գիրը ջնջուեցաւ և ազգ մը իր Յ1 տարուան հոգեվար-
քէն յետոյ վերադարձաւ ապրելու, և վերականգնելու
իր կործանուած Սրբ. Տաճարները:

Այս հաւասարն ալ որքան մանկական էր, նոյնքան
տղայական ուրախութեան անիմաստ ցոյցեր արտաբերեց
որ երթալով այլանդակ, անձա՛հ, անմարտելի երեւոյթ-
ներ ստացաւ երեւակայական բարիքներու շուայ խոս-
տումներու զգլխիչ ցնցիչ, ազդեցութիւններով:

3. ԴԱԻՍ.ՃԱՆՈՒԹԻԻՆԸ

Գինովութեան այս վաղանցիկ նոպային մէջ խորա-
մանկները ժպտով ու համբարով կը պեղէին մեր սիր-
տերուն խորերը, մեր շրթունքներու ուռուցիկ պղպջակ-
ներուն պոռոտախօսութիւններու լո՛ւն տարրերը գըւ-
նելու՝ կազմելու համար աստղձն ու պատճառանքն
կանխամտածուած անաւոր ծրագրի մը...: Մինչ միւս
կողմէն մոլեռանդ բունակալներ նոյն ունայնամիտ ցնո-
բաբանութիւններէն եղեռնային ատելութիւններ կ'ամ-
բարէին իրենց դժոխք սիրտերուն մէջ, ի մօտոյ բոց ու
մահ փայթքելու համար մեզի պէս միամիտ և դիւրա-
հաւան, անմեղ ու շինարար և սակայն անբախտ ժողո-
վուրդի մը գլխուն վրայ. որուն մէջ խորհող ուղեղ կը
պակսի և որուն սեւ ճակատագիրը նո՛յնն է երբ ամէն
ինչ կը փոխուի իր շուրջը:

4. ՆԵՐՔԻՆ ՀԻԻԾԱ.ԽՏԸ

Այս անքնականոն վիճակին մէջ էր նաև որ մեր
պահեստի գերերջանիկ հերոսները վերադառնալով իրենց
զբօսավայրերէն, քաջութիւն ունեցան շահագործելու
ժողովուրդի թմրութիւնն ու գինովութիւնն և պօ-
ռացին ու երգեցին թէ. «Մեկ բերիմ ազատքիւնը,
փարասեղեկ մեզ, մեզի արդ զագիկ ղեկն ու վարչու-
քիւնը եւ ամեկ իրաւատքիւնը:»

Ինքնայայտ է թէ, Օսմ. բանակին հզօր ուժին և
լուռ ու վեհանձն Նիազիի ու էնվէրի և մանաւանդ
օրուան նախախնամութիւն հանդիսացող Մահմուտ
Շէվքէթ փաշայի յաղթական զօրութեան անջև քանի
մը հայերու իրենք զիրենք վրկիչ յայտարարելը թէև

ունայնութիւն էր, բայց նաև դիւանադիտական մեծ սխալ մը, որ բնականաբար վիշտ կը պատճառէր ազնիւ Թուրքերուն և գրգիռ՝ մոլեռանդներուն:

Անա այս ներքին ախտաւորումն ալ Հայուն համար էր ճակատագրական ճգնաժամային շրջան մը, յորում մէկ կողմէն կը դարբնուէր Հայուն վճռական հարուածը և միւս կողմէն Ազգին ներքին վարչութեան զեկը կը յանձնուէր ճամարտակութեամբ ու բուռնցով իշխանութիւն կազմող ձեռքերու: Գործ մը, որ կը բացատրուի իր նաւակը կէտի մը կապող նաւավարին ախմարութիւնովը:

5. ԿԵՂԾԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Սահմանադրութեան ղռչակումէն ի վեր գաւառներու մէջ տիրող բռնակալութիւնը, հողերու գրաւման խնդիրը, նոր նոր սպանութիւնները, սճրագործներու ազատ շրջիլը, սովեալ հայերու հանդէպ կառավարութեան անտարբերութիւնը, ու այս ամէնուն համար Պատրիարքարանի մեղմ ու խիստ բողոքներուն արուած խարուսիկ պատասխանները ինքնին ապացոյց էին թէ Սահմանադրութեան բարեքներէն Հայուն բաժինը շատ աննշան հիւլէ մըն էր միայն, և թէ Հայուն սև ճակատագիրը ջնջուած չէր. ընդհակառակն ազատութեան պայծառ երկնակամարին ներքև շանթալիք նոր մաւախուողներ կը դիզուէին և կորուսիչ կարկուտներ մօտ են տեղալու:

Շատ չանցաւ և չէր ալ կրնար անցնիլ, ամպրոպը պայթեցաւ, Կիլիկիոյ զարնուրեկի կոտորածը. անոր յաջորդող դասասանները և աղէտին մնացորդները գոնէ

ապրեցնելու համար ձեռք առնուած դասանները, եկան հողեցունց թափով սթափեցնելու զմեզ և մեզի ցուցնելու մեր իսկական կացութիւնը: Յուսահատած և դիմումներէ յոգնած Պատրիարքը հրաժեցաւ. ինչ որ հազուադէպ պարագայ մըն էր հին բէժիմին ատեն և բուն դժգոհութիւն մը՝ տիրող կացութենէն նոր բէժիմին մէջ:

Բայց այս ամենքը արգելաւորեցին դեռ ոչինչ: Ընդհակառակն կառավարութիւնը մեղ «Արիդրեան» անուանելով, մեզի կը զլանար մեր բուն Հայ անունը, և կերպեր կը հնարուէին Պատրիարքարանը մերկացնել իր դարաւոր իրաւասութիւններէն և լռեցնել անոր բողոքի ձայնը՝ որ միակ միջոցն է ջարդուող Հայուն, և որ սակայն պէտք է կոտորուի բայց ճիկ ու ձայն չի հանէ!!!:

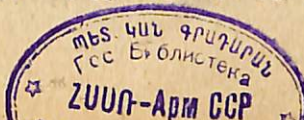
Քաղաքական տիրող անխուսափելի դրութիւնն է այս. որուն պէտք է համակերպինք ճակատագրական անպայման հպատակութեամբ, և յայտնի է թէ այս դրութիւնն ալ ճգնաժամային շրջան մը է և վախճանը անստոյգ:

6. ԿԱԶՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆԸ

Արտաքին այսքան սպառիչ ազդեցութիւններու հանդէպ ներքին կացութիւնն ալ արտաքինին նպաստող աւերիչ հանգամանք մը ստացած էր արդէն:

Շահրիկեան Վարչութիւնը Ազգ. գործերը քիթին բերնին դարձուց: Երուսաղէմի ամօթալի վիճակը, Օրմանեանի հաշուական ինդիքը, կարգ մը կտակներու մէջ երկնցուած խառնակիչ ձեռքերու զեղծարարութիւնները և նմանօրինակ ջլատիչ հարցերը ընդարմա-

99-0815

ցուցին Ազգ . իշխանութիւնը : Նոյն ատեն ժողովրդեան ամէն խաւերուն մէջ ընկերվարական ծայրայեղ դադափարներ , հանրային վարք ու բարքը ազականող , կրթական և ընտանեկան յարկերը մահացու ակտերով վարակող դաւանանքները դատախօսուեցան կարգ մը ինքնակոչ իմաստակ վարժապետներէ : Մնաստուածութիւնը նրեթապաշտ երիտասարդութեան կրից հաճելի նորոյթ մը դարձաւ — բարոյական համաճարակ մը՝ որուն զո՞ գնաց մեր մատող սերունդը : Կուսակցական դասակարգի մը տիրապետատական սանձգութիւնները բռնակալութեան հեղձուցիչ մթնոլորտ մը տարածեցին Ազգային կեանքին մէջ : Ազատուելու ճար չկար , Պատրիարքարանէ սկսեալ մինչև գիւղացիին խրճիթը , ժողովներ , վանքեր , եկեղեցիներ , դպրոցներ , մամուլն ու բնին պէտք էին հնազանդիլ այս նոր իշխանութեան , որ իր գոյութիւնը ազանովելու համար անպատե՞հ համարեց միանալ Ազգին հոգեվարքին անկարեկիր . . . ուժին հեռ . որ ան ալ իր կարգին և իր նպատակին համար պէտք ունէր Հայ ազգին կեանքը ներսէն կրծող ու զրաւող ցեցերու , գէթ կարենալու համար խլանալ հանգէպ տեղացոր բողոքներու :

Գաղտնիք չկար այլ եւս , ինքզինքը ազգին փրկիչ հուշակող այս դասակարգը իր խօրական արշաւանքին առաջին քայլերով արդէն սկսաւ կոխտակ ամէն սրբութիւն և նուիրականութիւն , և բարձրագոյ յայտարարեց թէ իր կոչումն է յեղաշրջել ամէն վաղմի կարգ ու սարքը , «այխարհականացնել» Ազգ . իշխանութիւնը և յանուն կրօնի ու Աստուածապաշտութեան հիմնուած ամէն հասոյթ ու հաստատութիւն ի սպաս դնել իր նպատակին և այսպէս կազմալուծել Նուիրապետութիւնն :

ու անջատել ազգն ու եկեղեցին , իբր թէ Հայ ազգը Ջրանապի հանրապետական իշխանութիւնն ունէր և կրնար թօթափել Պապին լուծը և դեռ լաւագոյնս պահել իր քաղաքական իշխանութիւնը : Մինչ Հայուն քաղաքական իշխանութիւն ըստածը ոչ այլ ինչ էր , բայց միայն Օսմանեան վեհապետներէն չնարհուած սպունդային իրաւասութիւն մը , սեղմուած սահմանադրութեան յօդուածներուն մէջ և բացարձակապէս տարրացած հոգեւորականութեան հետ , որմէ քաղաքականն անջատել պիտի լլլար ջուրը վերլուծել զինքը բաղադրող ցնդական կազերուն և գտնել դաւաթը պարսպ :

7. ՄՐԲԱՊՂԾՈՒԹԻՒՆԸ

Կուսակցական տիրապետութիւնը քաղաքականապէս արդէն իր սուրը միսած էր ազգին կուրծքը և մահացու հարուածը սոււած անոր ազազուն կեանքին (*), կը մնար ձեռնարկել այլեւս տիրելու Հայուն կրօնական կազմին :

Գաւառներու խորերը հոս հոն վանքերու և եկեղեցեաց եկամուտները յայտնապէս , իսկ սրբազան անօթիները գողունի կը պարարէին կուսակցութեան գանձը , բայց ասոնք դեռ նրեթականն էին , պէտք էր եկեղեցիները ուղղակի աւնել կուսակցութեան ազդեցութեան ներքեւ , և ասոր ալ առաջին քայլն էր դատախօսութեան պատրուակին տակ եկեղեցիները վերածել հրապարա-

Այս պարագան թէեւ անխոստովանելի է , բայց շատերու ծանօթ պատմութիւնը պիտի կարենայ այս բառմեկի արարուածները ներկայացնել յաջորդ սերունդներուն :

կային դասախօսութեանց համար վարժարանի, և մի-
թինկներու համար հասարակաց սրահի ու վերջապէս
օր մըն ալ թատրոնի:

Ձանքի մը պէտք չկար եկեղեցիները գէթ ներկայիւս
իրբև դպրոց գործածելու. քանի որ դիւնովութեան
չըջանին մէջ անոր դռները անգամ մը բացուեցան
ամէն կարգի հրապարակախօսութեանց առջև: Այն
ուղղութեամբ կարելի էր մեղմօրէն շարունակել:
Բայց տիրապետող կուսակցութիւնն իր յաղթութեան
գազաթնակէտին վրայ աշտարակացած՝ եկեղեցիներու
ատենաներէն սպառնալիք կարդաց Ձարին ու Ձարիդ-
մին: Հայու եկեղեցիին մէջ հայու կրօնքին ու եկեղե-
ցականութեան աննպաստ ակնարկութիւններ ըրաւ:
Յայտնի էր թէ դասախօսութեան խիտ շարքերուն
պիտի յաջորդէին բնականաբար նաև ա՛յն գաղափար-
ները որ մինչև այն ատեն թերթերու և տնտեսական
միջոցաւ կը հրամցուէին հասարակութեան և արդէն
օրինակով կը գործադրուէին ամէն տեղ . . .:

8. ԸՆԴՎԱԶՈՒՄ

Այս ծայրայեղ յանդգնութիւններու առջև էր սր ազգը
ինքզինքը զգաց յօշոտուած ի՛ր սրած դանակներով և
ոտքի կայնեցաւ փրկելու եկեղեցին ու կրօնքն և, Ազգ-
արժանապատուութիւնը: Բայց, աւա՛ղ, ուշ էր: Որով-
հետև կուսակցականք յաջողած էին անխախտ (?) կռիւնի
զօրաւոր ուժի մը ինքնապահովութեան պայքարը մղելու
ազգին դէմ, և «աւե՛ն զնով» հետեւի կոթողիկոսական
կոնգակին, Ազգ. ժողովոյ որոշումին և եկեղեցւոյ
նուիրականութեան դէմ, ու ըսնի և արիւնհեղու-

թեամբ խել եկեղեցին իր հաւատաւոր երկրպագունե-
րէն, վիրաւորելով անոնց խիղճն ու զգացումը:

Այս անակնկալ և եղբայրասպան յամառութեան
առջևը Հայ ազգը տեսաւ որ իր սև ճակատագիրը
նոր չարիքներ կ'ստեղծէ. ճգնաժամային նոր չըջան մը
սկսած է նաև եկեղեցիի սրտին մէջ, արտաքին ճըն-
շումներէն աւելի աղետարեր վտանգաւորութիւնով:

Այսքան հրատապ բնոյթ առած հարցի մը առջև
ցնցուեցաւ ոչ միայն Հայ ժողովուրդն ի սփիւռս աշ-
խարհի, այլ և Իսլամներ՝ որոնք իրաւամբ կը պախա-
բակեն կրօնական սրբավայրերու մէջ եղած աշխարհիկ
սոսնձգութիւններ: Յուզուած են նաև Յոյներ և շատ
իրաւամբ կը մեղադրեն մեր անձնասպան և հակակրօն
ըմբաստութիւնները:

Արդարև խնդիրը խիտ տխրաւիթ է ներկայ յու-
զումներու մէջ, սակայն միտթարական կողմ մը կայ
և ան այս է: Նախ սխալ է թէ, Հայ ժողովուրդէն
ստուար բազմութիւն մը կողմնակից է եկեղեցիներու
դռները բանալու և Աստուծոյ տունը տրամադրելու
ամէն տեսակ հաւաքումներու: Ընդհակառակն այս
բոլոր խռովութիւնները կը ծանրանան միայն ութ
տասն անձերու վրայ, որոնք միամիտ և քիչ մը սկեպ-
տիկ երիտասարդութիւնը կը մոլորեցնեն իրենց շահուն
ու փառքին գործածելով անոնց ուժն ու եռանդը:

Երկրորդ՝ թէ այս խռովութիւնները պիտի սթափե-
ցնեն ժողովուրդը, և կրօնական տարտամութիւնն ու
անտարբերութիւնը տեղի պիտի տան լարուած միաքե-
րու թրթռացումին և ասոր ալ բնական արդիւնքը պի-
տի ըլլայ վերգարթնում մը կրօնական կեանքի և վրճ-
ռական լուծում՝ կարգ մը կնճռոտ խնդիրներու, որով

և իրական բուժում՝ արող բարոյական օխտերու :
 Այսօրուան արտաբեկ պայքարներէ բարերար ար-
 դիւնք մը ձեռք բերելու համար ներքիք չէ նշանակել
 կուսակցականներու անիրաւ և արիւնտ օտնձգու-
 թիւնները եկեղեցական սահմաններու մէջ, ոչ ալ ճա-
 կատագրական դաղանի զօրութեան մը վերադրել ամէն
 չարիքը : այլ պէտք է առաջ անցնիլ զանելու համար
 եկեղեցւոյ բուն թշնամիները և հետադասել ծա-
 նօթ կամ թագուն պատճառները որոնց նետեւանք կը-
 նանք համարել ոմանց ներկայ վերաբերումն հանդէպ
 եկեղեցիին և կրօնական ճշմարտութիւններուն , ինչպէս
 նաեւ ընդդէմ հոգեւոր Իշխանութիւններու :

Գ Լ ՈՒ Ռ Բ .

Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ի Ո Յ Թ Շ Ն Ա Մ Ի Ն Ե Ր Ը

1. ՕՏԱՐ ԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Եկեղեցին իր նուիրական վեհութենէն ու հոգեւոր
 փառքէն մերկացնող առաջին չարիքը անոր արտա-
 քին փառքը կազմող կարգ մը օտարաւոր որուքիւն-
 ներն են, որոնք միջնադարեան դաղափարներու , ճա-
 չակի և ըմբռնումներու մէջ կաշկանդած են եկեղեցա-
 կանութիւնը և պաշտամանց արարողութիւնները :

Կրօնքը որ գերբնական , բայց ոչ հակաբնական իրո-
 զութիւններու դաղանեաց յայտնութիւնն է՝ հոգեբանօ-
 բէն ըծրողուած ըլլալով բարոյական փիլիսոփայութեան

և ընական զիտութեանց նեա , պէտք է զուգահեռա
 կան զիծով բարձրանայ անոնց նեա և յառաջդիմէ :

Մարդկային միտքը այլ եւս դարեր առաջ գտնուած
 աստիճանին վրայ չէ , այլ գերազանցապէս բարձրացած է
 ու անոր նեա զուգրնիթաց բարձրացած են ճաշակներ և
 կեանքի պայմանները : Կրնայ ըլլալ որ մարդս միտքով ,
 ճաշակով ու ապրելակերպով անհամեմատօրէն բարձրա-
 նայ , բայց իր հոգեկան բաղձանքներ ու պահանջները և
 ճաշակը թողու հնադարեան աստիճաններու վրայ , կաշ-
 կանդուած հինաւուրց օրէնքներով , և ան ալ մարդկա-
 յին այս օրուան ողջմիտ դատողութեան և ըմբռնում-
 ներուն անհամապատասխան օրէնքներով :

Մարդկային միտքը կը բարձրանայ արհամարհելով
 ամէն արգելք , ինչպէս ծաւին նուրբ արմատը կ'աճի
 խորատակելով ժայռերը : Օրէնք , բնականութիւն , հրա-
 պոյք չեն կրնար կշիւկանդել միտքին թուրք : Չարգա-
 ցած միտքը գոհացում կը փնտռէ իր բաղձանքներուն :
 Եթէ նոյն խի հայրենի օճախը և ծոցական բազուկ-
 ները խոջնդոտ դառնան պարկեշտ աղելի մը խեղճնե-
 րուն , նա կը թողու իր ընտանեկան քաղցը յարկը և
 կը թօթափէ սիրելագոյն արգելքները ու կը թռչի :

Անուբանալի է թէ Հայ եկեղեցին ալ տարի-
 ներէ ի վեր դատրած է իր զաւակներուն գոհացում
 ապու պայմաններէն , և ներկայ վիճակով ու դրութիւ-
 նով անբաւական է ցոյցանելու Քրիստոնէական կրօնի
 պայծառութիւնը և կորսնցուցած է իր հոգեպարար զօ-
 րութիւնը , հետեւաբար և ազդեցութիւնը : Այս պարա-
 դային զարմանալի չէ որ Եկեղեցիի շէնքը պահանջուի
 գործածուելու այլ և այլ նպատակներու համար :

2. ԻՆԿԱՄ ԿՂԵՐԸ

Եկեղեցին իր նուիրականութենէն մերկացնող երկրորդ թշնամին ուղղակի կղերն ինքն է, Լըջուլթեամբ դիտենք թէ կղերն ո՞րքան պատկառ է հանդէպ եկեղեցիին: Փիլիսոփայական պաղարիւնութեամբ ունկնդրեցէք անգամ մը կղերներէն մեծ մասին (դարձեալ բացառութիւնը յարգելով) արտասանած աղօթքն ու ընթերցանութիւնն, երգն ու մաղթանքն: Զգացումի, հաւատքի նշոյլ կը տեսնուի՞ այդ արտասանութեանց մէջ: Երբ ժողովուրդ չկայ՝ ժամասացութիւնները անձայն, անհասկնալի ցափռտուքներ են որ կը թափթփին քահանային թոյլ չրթունքներէն: Իսկ հանդէսի մը մէջ, խուռն թաղմութեան առջեւ, ի՞նչ ցուցամուտական շարժումներով ու ծեփքներով կը սրբապղծուին այնքան հոգեչունչ ժամերգութիւնները: Արդի դաստիարակութեամբ զարգացած անձեր կրնա՞ն տեսնել այս ամէնը և դեռ պատկառ կենալ հանդէպ եկեղեցականին:

Թող զայս, հանդիպած էք քահանայից կուրծներուն ճիշդ եկեղեցիին մէջ: Ի՞նչ նախատինքներ կը փոխանակուին այդ սրբավայրին մէջ պնակի հասոյթին վրայ փոխադարձ կասկածներու հետեանքով: Կամ հերթի (կարգապահութիւն) խնդրով և դեռ ի՞նչ անխոստովանելի մեծ և փոքր պատճառներով:

Կը թողում տակաւին վարդապետական և եպիսկոպոսական գայթակղութիւնները, որոնք յայս ժողովուրդին կը ծածկուին եկեղեցական փայլուն զարդերով, բայց միշտ տեսանելի են խորթափանց աչքերու:

Հապա՛, ի՞նչպէս նկարագրեմ վանքերու տաճարներուն աղտեղութիւնը և կատարուած անբարոյակա-

նութիւնները, գինովութիւնները այն սրբավայրերու շուրջը, ի՞նչ խուժող ախտաւոր ուխտաւորներով գործուած, դարձեալ թոյլտուութեամբ կղերին: Դեռ երէկ Պատրիարքարանի կից Մայր եկեղեցիի մէկ բաժինը խճողուած էր գաղթականներով. բան մը որ այնքան ստիպողական պարագայի մը մէջ ներելի չէր եւ մեղանչում մը եկեղեցոյ նուիրականութեան դէմ: Գէթ իմ հասկցածովս, կարելի էր ուրիշ տեղ մը տրամադրել անոնց ոչ շատ դժուարութեամբ:

Երբ եկեղեցոյ նուիրականութեան պաշտպան կղերը այսքան բաղմամբիսի առիթներով, անարգէ՛ անոր սրբութիւնը, և փոխանակ երկիւղածութեան՝ մեքենական պաշտօնավարութեան մը տպաւորութիւնը թողու ժողովուրդին վրայ, ինչո՞ւ զարմանանք որ կուսակցականք այն անչուք շէնքը ուզեն գործածել իբրեւ պարզ ժողովարար՝ մը: Քանի որ իրենք ո՛չ միայն կղերին գայթակղական ընթացքին պատճառով, այլ ի՛րենց դաւանութեամբ չեն ճանչնար իսկապէս սրբակրօն կղերներուն պաշտօնական հանգամանքն ալ, Հետեւաբար երբ կը գտնեն եկեղեցին անարգուած կղերի՛ն ձեռքովը, գտած կ'ըլլան իրենց պահանջին ամէնէն արդարացուցիչ պատճառը:

3. ԱՆԿՐԾՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցին իր պատկառելի սրբութենէն մերկացնող երրորդ և ամէնէն անգուլթ թշնամին Անկրօնութեան պիղծ ոգին է:

Դեռ շատ թարմ է մեր միտքերուն մէջ դպրոցական նոր մեթոտները, որք իբր թէ մանկավարժական դրու-

թեամբ եկան կրթելու մատող սերունդը : Անաչառաբար խոստովանելու ենք թէ , այս նոր փառքերը իր առաջին նեար ուղղեց կրօնի կուրծքին , և տեսուեցաւ որ տարիէ տարի կրօնի ուսումը երկրորդական տեղ կը բռնէր վարժարանաց մէջ : Կուսաւորեալ ուսուցիչներ աշակերտաց առջեւ կը հեզնէին կրօնքը :

Աստուածապաշտութեան զսպանակը վերցուեցաւ դաստիարակութեան գործնական հրահանգէն : Նորելուկ ուսուցիչներուն եկեղեցի սոք չկոխելը և սրբազան արարողութեանց ու խորհրդոց չմասնակցիլը , ազօթք ու երկրպագութիւն ծաղրելը տարափոխիկ ակտի մը պէս փութով փոխանցուեցան աշակերտներուն , որոնք իրիկունները վերմակի ներքեւ կը խնդային իրենց տղօթարար ծնողաց վրայ :

Դպրոցներէն արտաքուստեցան Աստուածաշունչ մատենաներ : Ուսուցչաց ճոխ մատենադարանին մէջ Աւետարանի ներկայութիւնը ամօթ կը համարուէր : Կրօնի դասերը լոկ պատմական ուսումի երեւոյթ ունէին անջիգ , անհողի , անաղ եցիկ : Եւ այս ալ այնքան հարեւանցի , որ վարժապետանոցի մը մէջ կրթուած ուսուցիչ մը որ մը կրօնական խօսակցութեան մը առիթով զարմացմամբ հարցուց : « Ի՞նչ , միթէ Քրիստոսի սուրբեակները հայ չէին » : Եւ վերջապէս անհաւատութիւնը ա՛յնքան մեծ ծաւալ գտաւ մատող սերունդին մէջ , որ անոնցմէ մաս մը յայտնի անկրօններ եղան , մաս մը անտարբեր սկեպտիկներ և մաս մը թեթեւապէս հաւատացեալներ : Երբ նոյն խոկ կիրակի օրեր արեւածագէն առաջ գազինոններ կը վխտան ամէն դասակարգի և հասակի մարդերով ու եկեղեցին քանի մը

ձերունիներ և պառաւները կը գանուին Պատարագէն առաջ և անոնք են որ կը կենան ցաւարա ժամերգութեան :

Երբ անաւակ և լրբնի վէպեր համեղաճաշակ անունդը կը կազմեն մեր դպրոցականաց : Երբ ժողովուրդի զարգացած մեծամասնութիւնը գազինոն եկեղեցիէն գերադաս կը համարէ , ինչո՞ւ դարմանանք որ կուսակցականք ելլին և կարեւորութենէ այսքան զուրկ եկեղեցին պահանջեն գործածելու իրրե սրահ իրենց դասախօսութիւններուն : Քանի որ մարդիկ յայտնապէս կը խոստովանին թէ իրենք կրօնքով չեն հետաքրքրուիր , և միայն քաղաքական մարդիկ են : Որով եկեղեցին արդէն իսկ իրենց համար չունի այն նշանակութիւնը , որ ունի հաւատացեալի մը , մասնաւոր ջերմեւանդ Աստուածապաշտի մը համար :

Եւ քանի որ մենք կամաւ վտարեցինք կրօնքը մեր դպրոցներէն և բացառութիւնները յարգելով առ հասարակ սկեպտիկ սերունդ մը պատրաստեցինք , բնական է որ այսօր կրօնքն ու եկեղեցին ենթարկուին ներկայ ազետալի տաքնապին :

4. ԴԻԻՐԱՆՍԻԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ

Չմտնանք նոյն ատեն թէ , յիշուած երեք պատճառները գոյութիւն ունենալով հանդերձ , եկեղեցիին և իրե՛ն ալ ներկայ վտանգաւոր դիրքին պատասխանատուն ժողովուրդն ի՞նքն է :

Կուսակցականք սրբան որ ինքնազով փառաւորէին իրենց փրկչական հերոսութիւնը , և որչափ որ ժողովուրդը խելայեղուած ու ինքնակորոյս թմրած էր յանկարծահաս ազատութեան ուրախութիւնով՝ դարձեալ բա-

ւական խելք ունենալու էր գիտնալու թէ ազատութիւնը անոնք չբերին, ոչ Բարիզէն, ոչ Կովկասէն ուսկից մուրացած էին իրենց ոճն ու լեզուն: Հետեւաբար անոնց հատուցանելու չէին ազատարարի յարգ ու վարձք: Անոնց յանձնելու չէին ազգին ղեկն ու եկեղեցւոյ բանալին, որ այսօր անմեղ զոհերով հարկ ըլլար ետ առնել վերստին: Իրաւ բանտարկեալ, աքսորեալ և փախստական շատ յարգելի դէմքեր կային, նոյն իսկ յեղափոխական շարքերու մէջ: Պարտական էինք մխիթարել և պատուել զանոնք. բայց ոչ թէ զանոնք և որ աւելի ողբալի է, բոլորովին անծանօթ կամ իրենց մէկ ներսուտթեամբ ծանօթ դէմքեր վարիչ կարգել ազգին գործերուն: Ասիկա զիւսանազիտական խոշոր սխալ մըն էր նոյն իսկ նկատի առնելով տիրող տարրին հողերանուծիւնը, որոնց առջև կ'ըսէինք յաւէտ թէ մենք համակիր չենք յեղափոխական շարժումներուն:

Թող զայս, ինչո՞ւ այնքան նուաստացանք, որ մեր պատուական մարդոց արիւնը թափող ոճրագործներն իսկ համարձակութիւն ունեցան մեզ առաջնորդելու: Ինչո՞ւ այսպիսիներ կրցան ներկայանալ մեր մեծ հոգեւորականներուն և համըտրել անոնց աջը ու վայելել քաղցր ժպիտ մը որ ուղղակի կը նշանակէր — «Ապրիս, եղբայրասպան ներսուզ...»:

Արդ՝ երբ ազգով, մեծով ու պզտիկով այսքան բարձրացուցինք ու փառաւորեցինք կուսակցականները, օտարներ և ճանչուորները, ինչո՞ւ մեղադրենք զանոնք որ ելլեն ի գործ զնեղու իրենց տիրական իշխանութիւնը մեր վրայ: Մանաւանդ քանի որ արդի կացութիւնը բնական արդիւնքն է Եկեղեցական կարգ

մը մեռած օրեկներու, Եկեղեցականաց զայրակեցուցիչ պաշտօնախորհրէան. (սակաւարիւ բացառութիւնը յարգելով) սարիներով սիրող սկեպտիկ դասխարակութեան և ժողովուրդին կաւաւոր անձնատուրքեան. պէտք չէ զայն ըլլալով, ատելութեամբ լեցուինք կուսակցականաց դէմ, թէև վերջին արիւննեղութիւնները խորապէս յուզած ըլլան մեր սիրտերը: Պէտք է ողբանք որքան անմեղ զոհերուն, նոյնքան և մոլեգնած հայ անոնն կրող եղեռնագործներուն վրայ: Չարմանալի չէ որ մեր բողոքներ քիչ մը ազդու և մեղադրանքները խի՛ստ ըլլան հանդէպ քարացած, յամառացած կուսակցականներուն: Բայց ցաւալի պիտի ըլլայ լեցուիլ վրէժխնդրութեամբ և ելլել եղբայրասպան կռիւի:

5. ԲՈՒՆ ՎՏԱՆԳԸ

Եթէ իրաւ խնդիրը եկեղեցիները բանալու կամ գոցելու շուրջ կը դառնայ, զայդ լուծել շատ հեշտ է. Բայց իրողութիւն սա է որ, կուսակցականները եկեղեցին միայն պատրուակ ունին. անոնց նպատակն է բոլորովին տիրել ազգային ամէն գործերուն ու հաստատութիւններուն. և չեն գոհանար՝ մինչև գրաւեն Ազգին բոլոր ղեկն ու վարչութիւնը, և իշխեն ու վայելին անարգել: Սահմանադրութենէն յետոյ անոնց գործելակերպը ճիշդ ա՛յս է եղած. և սակայն այդ պարադոքսին ալ ես ժողովուրդը աւելի կը մեղադրեմ քան կուսակցականները. որք թէև շատ ձգտեցան և տեղ տեղ բռնի միջոցներու ալ զիմեցին իշխանութեան գլուխ անցնելու. բայց վերջապէս ժո-

զո՞վուրդ ա՛յն օր աւելի դիւրաւ կրնար պաշտպանել իր սեպհական իրաւունքը քան այսօր :

Յամենայն դէպս , քանի որ այժմ պայքարի առարկան եկեղեցւոյ դուռն է և եկեղեցին կրօնական հաստատութիւն մըն է , պէտք է խնդիրը քննել կրօնաբանական հայեցակէտով և ըստ այնմ՝ վճիռ պահանջել ուղղակի հակառակորդներէն , որոնք եկեղեցին ամէն հաւաքոյթի և բանախօսութեանց առջեւը բանալ կը պահանջեն :

Ես չեմ կարծեր թէ կարելի է եկեղեցիի դռները բանալ առանց ջնջելու անոր բացարձակ նուիրակահութիւնը՝ հաստատող փաստերը և պատճառները որ անջնջելի են իբրև Աստուծոյ խօսք և մնայուն կարգադրութիւն :

Մանաւանդ իմ կարծիքս է թէ՛ Եկեղեցիի նուիրակահութեւնը ուսումնասիրելով՝ ո՛րքան պէտք է գոցել զայն աշխարհիկ բանախօսութիւններու սուջև , նո՛յնքան իրաւամբ պէտք է գոցել նաև աշխարհիկ պաշտամունքներու սուջև , որք հաւասարապէս արատ են Եկեղեցւոյ նուիրական սրբութեան և զգուելի Աստուծոյ , որ Եսայիի բերնով յանդիմանեց օրուան երկրպագուները ըսելով . «Երբո՞ր կուգաք իմ առջևս երեսնադուր , ո՞վ պահանջեց ձեզմէ , որ ասանկ իմ արաններս կոխեք ձեր տոխարնութիւնն ակզաւ ակօրեկուր ին ե» Եսայ. Ա. 10 — 15 :

Գ Լ ՈՒ Գ .

Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ի Ի

ՆՈՒԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յ . ԱՆՍԻՍՏՆՆՆԻ ԿԿԱՆ

Արդ՝ Եկեղեցին իբրև կրօնական հաստատութիւն մը աւանելով անոր հանդամանքը ճշդելու համար երբ ձեռնարկենք անոր զինչութիւնը ուսումնասիրելու , պէտք է դիմենք եկեղեցապատմական և կրօնապատմական աղբիւրներու — Սասունաշունչ Սուրբ Գրոց :

Տարակոյս չունիմ թէ ոչ նուազ թուով մարդիկ կան , պտուղ անկրօն դասխարախոթեան , որք չեն հաւատար Աստուածաշունչ Մատենին , կամ բարձրագոյն քննադատութիւնով ու քմահաճ մեկնութիւններով կը ծամածռեն անոր ամենապարզ ճշմարտութիւնները : Այդպիսիներուն կարճ պատասխանն է թէ «Բանի որ դուք չեք հաւասար Սրբազան Մատենի եւ ոչ եկեղեցախան կանոններու , ուրե՛սն դուք ո՛ր եւ ե իրաւունք չունիք Եկեղեցիի դռնէն ներս» , քանզի Եկեղեցին Աստուծոյ տունն է եւ սեփականութիւնն Անոր հաւասարեցանքունն եւ եկեղեցւոյ օրինաց հպասակողներուն :»

Հետեւաբար մեր բնելիքը անոնց համար է որ հաւատար են և սակայն Եկեղեցւոյ հանդամանքին վրայ լիակատար գաղափար չունենալով և կամ ունենալով հանդերձ , երկայնամիտ են պահանջին՝ յանուն իրա-

ւախոհութեան, և կամ այնպէս համոզուած են թէ, Եկեղեցին կրնայ նաև բարոյական օգտակար նպատակներու համար ալ գործածուիլ:

Այսպիսիաց ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք ո՛ւղղակի Աստուծոյ խօսքերուն և վարուելակերպին, որոնք բացայայտ կ'երեւին յայտնութեան երեք շրջաններուն — Նահապետական. Մարգարէական և Նոր անտեսութեան դարերուն մէջ:

2. Հին ՍՐԲՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Կրօնական աշխարհի — հոգեւոր և մարմնաւոր կեանքի միջև զանազանութիւն մը լլալու համար Աստուած ընտրած է իրեն համար.

1. Մտք սեղ — Նահապետներուն Բեթելը, Հին Ուլմօին Խորանն ու Տաճարը և Նոր Ուիսիս Եկեղեցին:

2. Մտք օր. ի հնումն Շաքարը և ի նորումն Կիրակի:

3. Մտք Պաշտօնայ — Բահանայ, Մարգարէ. Առաքելայ և Եկեղեցական պաշտօնաթիւն իրենց աստիճաններով:

4. Մտք նիւթեր — Օծման իւղ, Հաց, Խուսկ, Կրակ, Հանդերձ. Տապանակ և տաճարին բոլոր կահաւորութիւնը իր սարօքն: Քրիստոնէական Տնտեսութեան մէջ Եկեղեցոյ սրբազան ակօրներ ու սպասներ Մկրտութեան ցուրը, Միւռոն, Մտք հաղորդութեան հացն ու գինին եւայլն:

Հին Տնտեսութիւնը իբրև հիմ քրիստոնէութեան՝ կ'ուրուագծէ մանրամասն պատմութիւնը կրօնական անյեղի սկզբունքներուն որք առանց ջնջուելու պիտի

զարգանային ու կատարելանային Քրիստոնէական Տնտեսութեանը մէջ:

Իսրայէլի կրօնապատմական Մատանը ժամանակի միակ գիրքն ու մատենագրութիւնն եղած է պարունակելով Աստուծոյ կամքն ու հրահանգն. Աստուծոյ պաշտօնաթեան մեղանկարները, Հնկերական յարաբերութեան եղանակը. Դարաստանական օրէնքները. և առողջարանական հրահանգները:

Բնականաբար այսօր կառավարութիւններ և գիտութիւնը աւելի լայն ու խորունկ տեղ տալով վարչական և ընկերական ու առողջապահական բաժիններուն, հարկ չեն թողուր Հին կտակարանին այդ կարգի օրէնքներուն:

3. ՍՈՒՐԲ ՏԵՂԸ

Քրիստոսի քաղցական պատարագին նախաստուերն եղող զոհերն ու արարողութիւններն ալ վերջ գտան յանձին Քրիստոսի: Բայց Աստուծոյ պաշտօնական սկզբունքն ու անոր յարակից և անբաժան պայմանները յաւիտենապէս անախա մնացած են և պիտի մնան ցորչափ երկրիս վրայ իմացական էակ բնակի և յարբերի իր Արարչին հետ:

Մտք սեղ — Աստուծոյ Տունը այս անխախտ պայմաններէն մինն է և անոր նուիրականութիւնը անջնջելի ու անաղարտ՝ որքան իրականապէս Աստուծոյ Տունը Աստուծոյ սեփականութիւնն է և անփոփոխութիւնը յատկացուած Անոր կամքին ու նպատակին, ինչպէս կը հաստատեն Իսրայէլի և Քրիստոնէական Եկեղեցիաց պատմութիւնները:

Աստուծածաշունչ Սուրբ Գիրքը մասնաւոր շեշտ մը

ունի իրրև նուիրական վայր պատկառելի հանգամանք մը տալու այն ամէն տեղերուն ուր Աստուած կը խօսի մարդոց հետ :

Նահապետական շրջանին մէջ մանուսանդ Յակոբ իր օծած քարովը առաջին անգամ լլալով կ'ընարէ տեղ մը յանուն Աստուծոյ. (Բերեկ):

Մարգարէական շրջանին սկիզբը երբ Աստուած Մօրենիի հրաշարի բացերու մէջէն խօսեցաւ Մովսէսին. նախ հասկցուց այն տեղի նուիրականութիւնը, զոր բացատրելու և անոր գերազանցութիւնը հասարակ տեղերէն զանազանիւր գիտցնելու համար հրամայեց. «Մովսէս, կոչիկոյ ոսբերեղ հանե. քանզի այդ տեղը, ուր որ կեցած ես, Սուրբ երկիր է:» Եղից. Գ. 5:

Ճիշդ այս բառերով խօսեցաւ Յեսուսին հետ խօսող հրեշտակը: Յես. Ե. 15:

Ասոնք կը ցուցնեն թէ Աստուծոյ և մարդոց միջև յարաբերութեան ժամադրաւայր բնորուած տեղը մեծ նշանակութիւն ունի Աստուծոյ աչքին առջեւ և կ'ուզէ որ մենք ալ այնպէս ըմբռնենք— Սրբաւայր. և միայն կրկնւած Աստուածպաշտութեան համար:

4. ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՏԱՃԱՐԸ

Սրբազան Մասննէն կ'ուսանինք թէ երբ Իսրայէլի ազգային կազմակերպութիւնը կը կատարուէր Սուրբ տեղ մը ընտրուեցաւ իրրև սիրտ, կեանքի աղբիւր և միութեան կեդրոն ամբողջ ազգին, և կը տեսնենք որ իսկապէս ա՛յն տեղէն կախեալ էր Իսրայէլի բարոյական ե՛ւ քաղաքական կեանքը: Ա՛յս պատճառաւ.

1. Աստուած ինքն հրահայեց որ իրեն համար Սրբ-

բարան մը շինեն որ անոնց մէջ բնակի: (Ելից. ԻԵ. 8):

2. Աստուած իր այս բնակարանը ի՛ր ծրագրով շինել հրահանգեց գերազանց և գերմարդկային զիբք մը տալով անոր, այնպէս որ այդ հրահանգներէն զուրս Սրբարանը մտնողը երկնային հարուածով մեռցնել պատկաց: Ելից. ԻԸ. 35 Դեւա. ԺԶ. 2...:

Աստուած մասնաւոր ինտուսքեանք և հանձնարով շէքոց կտրանին ու Տաճարին շինողները, ու այսպիսեաւ ալ իր Տանը գերեզանցութիւնը չհշտեց: Մրքան ուշագրաւ է այս պարագան որ Գաւթիին կ'արգիլէ Տաճար շինել. որովհետեւ անիկա պատերազմներ մղած և արիւն թափած էր: (Թէպէտ Աստուծոյ հրամանաւ:) Ա. Մնաց. ԻԲ. 8:

4. Աստուած կրկին ու կրկին յայտնի նշաններով — բարբոքած կրակով և անմեքանալի փառքով իր ներկայութիւնը ցուցնց իր Տանը մէջ. այնպէս որ քահանաներ անգամ համարձակեցան սեմերէն ներս անցնիլ: Դեւա. Թ. 23. 24. Բ. Մնաց. Զ. 1—3.) ու այս կերպով գնահատեց իր Տանը անբաղդատելի բարձրութիւնը և սրբութիւնը:

5. Աստուած պատիժներով ու մարգարէական պատգամներով յանդիմանեց Իսրայէլը որ անտեսած էր իր Աստուծոյ Տանը նուիրականութիւնը, Տեսէք սա դառն գանդատը: «... Վասն զի իրենց սեւերը իմ սեւեցս ու իրենց դրանսիքը իմ դրանսեացս մօտ դրին, այնպէս որ իմ ու անոնց մեջտեղը միայն մեկ պատ մը կար...: Հիմա թող իրենց... եւ քաղաքներուն դիտերը ինձմէ հեռացնեն ու յարիստան անոնց մեջ քնակիւ...: Եւ թէ որ իրենց բոլոր ըրածներէն անցնան, Տանը ձեր ու կարգաւորութիւնը. Ելիք ու մոտսը եւ բոլոր ձերեր ու

բոլոր կանոնները . . . պահեն ու գանձեն կասարեւ . . . : Ա՛ւս
ե՛ Տաճարին օրհեկը . Անոր բոլոր սահմանն շուրջանակի
շեռանը գլխուն վրայ ամենասուրբ պիտի ըլլայ . ահա Տա-
ճարին օրհեկը ապիկա է : Եզեկ . ԽԳ . 7—12 :

Գարձեալ : « . . . Տեր Եհովան այսպէս կ'ըսէ , Աշ
կերիք է ձեզի ձեր բոլոր պրօֆէթիաները՝ ո՛րի խաւայէի
սուրը . որ դուք արժով անըրպաս ու մարմնով անըրպաս
օսարագիներ մեզուցիք . որ իմ Սրբարանիս մէջ ըլլան ու
իմ Տունս պրծեն Եւ իմ սուրբ բաներուս պահ-
պանութիւնը չպահեցիք . հասար իմ Սրբարանի մէջ ձեր
ուզածին պէս իմ պահպանութեանս վրայ պահապաններ
դրիք : Տեր Եհովան այսպէս կ'ըսէ . Ըստպէի որդոց մէջ
եղող բոլոր օսարագիներէն արժով անըրպաս եւ մարմնով
անըրպաս բնաւ՝ մեկ օսարագի մը իմ Սրբարանս պիտի
ջնկնէ :

Մանաւանդ Ղեւսացիները որ ինձմէ հեռացան . . . :»
Եզեկ . ԽԳ . 6—10 ,

Կարդացէ՛ք Եզեկիէլի ութերորդ Գլուխը ամբողջ-
ուր Աստուած իր տանը մէջ գործուածները մարգա-
րէին ցուցնելով կը յայտարարէ . . . «Որ ես իմ Սրբա-
րանես հեռանալ» . Եզեկ . Ը . 6 :

6 . Աստուած իր ժողովուրդը ծանրապէս պատժելու
համար վերցուցած է իր Սրբարանը . և կողոպտել ու
քանդել տուած է իր Տունը . որ իր Տանը յարգը չէ
գիտցողները զրկուին անկէ : Եւ նո՛յն ատեն իր սեփա-
կան անօթներուն նուիրականութիւնը անհաւատներուն
ալ ցուցնելու համար սաստկապէս պատուհասած է
աւարառուները և իր սուրբ անօթներն անարգողները :
Ուշադրութեան արժանի է Փղշտացիներու կրած

արկածները Տապանակին երեսէն , մինչև որ ստիպուե-
ցան ընծաներով ու զոհներով զայն վերադարձնել Իս-
րայելացիներուն , (Ա . Թագ . Ե—Է :)

Բարեւոյնի Թագաւորին յանկարծական սնկումն իբրև
արդիւնք Աստուծոյ տանն անօթները գործածելուն
պատճառով անաւոր ճշմարտութիւն մը է հաստատու-
համար Աստուծոյ Տանը և անոր վերաբերեալ իրեղէն-
ներու անջնջելի նուիրականութիւնը , զոր Դանիէլ
այնքան մանրամասնօրէն կը նկարագրէ բացատրելով
անհրեւոյթ ձեռքին վճիռը . գրուած ու գործադրուած
մէկ գիշերուան մէջ . Ե . 1—31 :

7 . Իսրայէլի Բարեւոյնեան գերութիւնէն վերադար-
ձին Աստուած իր Տանը անհրաժեշտութիւնը շեշտելով պա-
հանցեց որ ան վերաշինուի . ու Անգիտայ մարգարէի մի-
ջոցաւ մեղադրելով ժողովուրդի անհոգութիւնը կը
հրամայէ վերաշինել իր Սրբարանը . որպէս զի Երկինքի
ու երկրի բարիքները վայելեն : « . . . Ծախն ինչպէս
եւ անս ինչ եղաւ . ձեր տուները անգամ բերիք բաց
անոր վրայ փչեցի : Ինչո՞ւ հասար . կ'ըսէ զօրաց Տերը : Իմ
Տանս հասար , որ անխկայ աւերակ է . ու ձեզմէ ամեն
մէկը իր տունը կը վագէ : Անոր հասար . Երկինքը ձեր
փրայիկ իր ցողը եւ կը պահէ եւ երկիրն ալ իր պտուղը
չսար :» Անգ . Ա . 9 . 10 :

Եւ ապա յորդորելով բազմապիսի օրհնութիւններ
կը խոստանայ և կ'աւելցնէ թէ . «Աս վերջի Տանը
փառքը առիթնեկ մեծ պիտի ըլլայ կ'ըսէ զօրաց Տերը
եւ աս տեղը խաղաղութիւն պիտի սալ :» Անգ . Բ . 9 :
Կարդացէ՛ք սա երկու կարճ գլուխները և տեսէ՛ք ի՞նչ
Աստուծոյ Տանը անհրաժեշտութիւնը և թէ ի՛նչպէս
Աստուծոյ Սրբարանը կը տրուի իբրև միջոց հոգեւոր
եւ մարմնաւոր բարիքներու :

5. ՆԵՐՇՆՉԵԱԼՆԵՐՈՒՆ ՕՐԻՆԱԿԸ

Յիշուած եօթը կէտերով կը տեսնուի այն լուրջ կարեւորութիւնը զոր Աստուած ինք կ'ընծայէ իր Տանը ամէն կերպով հաստատելով իր Սրբարանիկն և անոր պարունակին նուիրակներինը և միակ ու միակ նպատակը: Այ նուազ ուշագրաւ է նաև Սուրբ Գրական զէմքերու բմբունումն Աստուծոյ Տանը վրայ և ամենախոնարհ վերաբերումը Աստուծոյ Սրբարանին հանդէպ:

Հին Տնտեսութեան պատկանող Մարդարէք ու զեւտայիք, թագաւորներ (կուսապաշտութեան յարողները բացառելով) և ժողովուրդը արժանաւայել պատկառանքով կը մանէին Աստուծոյ Տունը. իւրաքանչիւր իրեն արտօնուած սահմանին մէջ երկիւղածութեամբ երկրպագանելու Ենովային: Աստուծոյ Սրբարանին մասին Մովսէսի նախանձաւորութիւնը և Ահարոնին սրբութիւնը և զգուշաւորութիւնը, Աստուծոյ այդ զոյգ անդրանիկ պաշտօնեաներու հոգերու խառնուած պաշտութիւնը, ինչպէս հիմը կը կազմեն Իսրայէլի՝ նոյնպէս մշտնջենական օրինակը կը հանդիսանան ամէն դարու աստուածապաշտաներուն երկրպագութեանը:

Աստուածաշնչական մատենագիրներէն Գաւիթ հոյակապ կտորներ նուիրած է Աստուծոյ Սրբարանին, որուն հանդէպ իր անձկայրեաց կարօտը և հիացումը կ'արտափայլի շատ մը սաղմոսներու մէջ: Եւ անէք սրբան գողարիկ՝ ու փափուկ զգացումներ են որ կը ցոլանան սա սողերուն մէջ իրրե անեղձ ճառագայթ Ենովայի Սրբարանին, որով լեցուած է իր Տունը:

«Ռուպէս սիրելիք ևն յարիք քեզ սեր զօրութեանց. ցան-

կայ ևւ փայտաքի անձն իւր ի Գաւիթս քեզ . . . Երակի անկեղտուն՝ որ բնակեալ ևն ի սան Տեանն.» Սաղմ. ԺԳ.

«Տեր սիրելցի զփայտչորքիւն սան քեզ և զտեղի յարկի փառաց քոց: Առաքեալ տեր զոյս քեզ և զճնարարութիւնս քեզ զի առաջնորդեցեալ ինձ ևն հսկեցեալ զիս ի շեանն տարք ևն ի յարկս քո» Տեր, ո՛վ կացցի ի յարակի քոյ, կաւ ո՛վ բնակեցցի ի շեանն տարք քո: Որ տարք քե ձեռք քե անրիժ արհաւ. որ ոչ կաւ զնարարութիւն յանձն իւր ևն ոչ երդուաւ ընդ ընկերի իւրոյ ևն ինկղտեալք: Սաղ. ԺԳ:

«Սիրե տեր զոյրուս Սիրելի, առաւել քան զանկեայն յարկս Յակոբայ:

Աստուծոյ ծառաներուն իւրաքանչիւրի կեանքէն ու խօսքերէն մէջքերումնիր և կոչեր զանց ընելով ինքեցողներուն կը թողում նախազօտել Աստուծոյ Տանը փառքին համար Եսայիի հոգեխօսնը մարդարէութիւնները որոնք գոհարի նման ցանցնուած են անոր ամբողջ Գիրքին մէջ, մանաւանդ վաթսուներորդ գլուխը «Կուսաւորեալ, լուսաւորեալ երուսաղէմ. . .» Համակ Աւետարան մը է լուստեղ մանրանկարը Աստուծոյ Տանը ապագայ փառքին և Սրբութեանը ու Աստուծոյ ժողովուրդին փառաւոր ազատութեանը:

Նոյն Եսայիի նախատեսելով դար մը յետոյ Աստուծոյ Տանը պատահելք աւերը և կործանումը. ի՛նչ ալեխարշ բողոքով կ'աղաղակէ Աստուծոյ. ինչպէ իր Սրբարանիկն ու ժողովուրդիկն և իրեժ բաժնէ այն անօրէններէն որոնք նկատուի ըրին Աստուծոյ Տանը և պղծեցին Աստուծոյ Տանարը: Եսայ. ԿԳ. ԿԳ:

Հապա երեմիա ի՛նչ ողբերով կ'աւագէ Աստուծոյ Տանը կործանումը, բնելով «Տերը իր սեղանը մերժեց ևն իր Սրբարանիկն զգուեցաւ.» Ողբ երեմ. Բ. Ծ.

Իսկ Դանիէլը Բաբելոնի մէջ իր գերութեան դառնութիւնը կ'ամօքէ հակառակ Գարեհի մահաշունչ արգելքին օրը երեք անգամ երեսը ուղղելով նեաւոր հայրենիքին, աւերակ Երուսաղէմին Աստուծոյ այրած Տանը և աղօթելով Ենօպային... «Եւ հիմնս ո՛վ Աստուած մեր, քո ծառայիդ աղօթքն ու արայանքը լսէ ու Տեղոյը հաւնար քո անայացած Սրբարանիդ փրայ երեսդ փայրեցուր...: Դան. Թ. 18:

Աստուծոյ Տանը վրայ ամբողջ Իսրայէլի բնակչութիւնը կը բացատրուի ճշգրտօրէն քանի մը սողերով որ կը թռչի թէ մասն է Երեմիայի ողբին, ուր նեղինակը կը պարզէ գերի քշուած վտարանդի փորձուբքի հոգեւոր տխրութիւնը սրով լրած են խաղաղ և իրենց կատկարաններն ու Սաղմոսներն կախած ուսանիւններէն լռիկ կ'ողբան Սիօնի աւերը և ի պատասխանի գերեզարաց ստիպումին կ'ըսեն: «Իսկ զիսո՞ր օրհնեցա՞ք զօրհնութիւնս Տեառն յերկիր օսար...:» Աստուծոյ Տանը խորունկ աղղկեցութիւնը Իսրայէլի վրայ կրնանք որակել ըսելով այդ աղղի ամբողջ պատմութիւնն է պատմութիւն Աստուծոյ Սրբարանին և անոր միջոցաւ առնչութիւնը իր ժողովրդին հետ:

6. ՔՐԻՍՏՈՍ ԵՒ ՏԱՃԱՐ

Հին Տնտեսութեանը մէջ ինչպէս Ենօվան հրաշալի երեւոյթներով հաստատեց Տաճարի նախնականութիւնը. Քրիստոս ալ նոյնն շեշտեց անձամբ: Ի մանկութեան քառամսօրեայ ընծայուեցաւ Տաճարը. հո՛ն Սրբութեան Օրէնքը կատարելու համար: Իր բարեպաշտ ծնողաց նեա ամէն տարի Գալիլիայէ Երուսաղէմ կ'ել-

նէր երկրպագելու: Տասներկու տարեկան հասակին մէջ էր, որ զխտակցօրէն պատասխանելով զինքն իրեւկորսուած վնասող ծնողաց ըսաւ, «... Չեմք գիտեր քե ինձի պիտէ ե ու իս չորս տունը ըլլաւ»: Դուկ. Բ. 49: Իր պաշտօնական յայտնութեան առաջին տարին երբ Տաճարը մտաւ, իսկոյն վաճառեց և չուանի խարազանով ծեծեց զանոնք որ հոն կը ծախէին ու կը գնէին: Ու արարար հրամայեց թէ, «իս չոր տունը առեւտուրի տուն մի՛ ընեք»: Յովհ. Բ. 19:

Իսկ վերջին տարին Տօնին օրը Երուսաղէմ հասնելու իրիկունն Տաճարը մտաւ և խուզարկու աչքով մը «չորս կողմը ամեն բան այժե անցուց»: Եւ նեաւեալ օրը դարձեալ խարազանելով Տաճարին մէջ գնողները ու վաճառողներն, յանդիմանեց զանոնք ըսելով «Ի՞նչ տունըս աղօթքի տուն պիտի կոչուի բոլոր ազգերուն, բայց զոյ՛ք աշխիս առազակներու այր ըրիք: (Մարկ. ԺԱ. 17:) Ու մաքրելով իր Հօր Տունը անձամբ կը հսկէր և «Թող չեք տար որ մեկը Տաճարի մեջիկ անան մը անցնէ»: (համար 16)

Ասոնք պարզ օրինակներ չեն, այլ Աստուծոյ Որդւոյն սրտագին նախանձաւորութիւնը կը ցուցնեն զոր Դաւիթ կանխաձայնելով ըսած էր «Նախանձ տուն քո եկիտ գիս»: Սաղմ ԿԸ. 9:

Քրիստոս ա՛յնքան մեծ արժէք կը դնէր Տաճարին վրայ որ դուրսը ամենէն օրինաւոր բաներ — առեւտուրը, դրամ փոխել ապօրինաւոր կը համարէր ընել Աստուծոյ Տանը մէջ. չնայելով թէ այդ արջառները, ոչխարներն ու աղաւնիները հոն կը ծախուէին Ենօվային զօնելու համար: Այսքան նախնական նպատա-

կով մը իսկ չէր արգարանար Տաճարին մէջ կատար
ուած առեւտուրը, զի ան սոսկ աշխարհային գործ մը
էր: Առեւտուրը բարի է, բայց տաճարէն դուրս-
անոր սահմաններէն չնուս: Այս էր աճա նաեւ Քրիս-
տոսի ըմբռնումը նկատմամբ Աստուծոյ Տանը, զոր
վերջիվերջոյ լաւ կը համարէր կործանել. քանզի մէջ-
անդէն վերցնել. քան թողուլ որ Իսրայելացիք զայն
սրբապղծէին իրենց աշխարհիկ գործերով, և մարմնա-
ցած, դիակնացած պաշտամունքներով, ու աճա այս սը-
խուր որոշումն էր զոր կը նախագուշակէր իր աշակեր-
տաց, երբ նոքա կը դիտէին անոր վիթխարի քարերը
և ոսկեփայլ կամարը. մինչ նոյն ատեն Քրիստոսը
սրտանց կը մորմոքէր աչքի առջեւ ունենալով անոր
ներկայ ապականութիւնն և ապագայ աւերն (Մարկ.
ԺԳ. 1.), որ պիտի ըլլար աւերն ու կազմալուծու-
թիւնը Իսրայելի քաղաքական և ազգային գոյութեանը
մինչև ցայսօր:

Հաւատաւոր մը կա՞յ որ չ'ընդունի թէ Հրէից քա-
ղաքական անկումն ուղղակի նեանանք եղաւ անոնց
բարոյական և հոգեւոր կեանքի անկումին ոչով Իսրա-
էլ ժպրնեցաւ մինչ իսկ աշխարհականացնել Աստուծոյ
ահաւոր Տունը:

7. ԱՌԱՔԵԱԼԻՔ ԵՒ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՏՈՒՆԸ

Քրիստոսէ յետոյ անոր աշակերտներն ալ նեան-
ելով իրենց վարդապետին օրինակին, նոյն յարգանքը
և կարեորութիւնը կ'ընծային Աստուծոյ Տանը:

«Առեւտուր միաբանութեանը Տաճարը երբարս ետեւե
էին:» Գործ. Բ. 46: Առաքեալք բանալն ազատուե-

լով հրեշտակէն հրաման ընդունեցին Տաճարը երթալ և
խօսիլ «կեկաց խօսքեր» Գործ. Ե. 20. 42:

Քրիստոսի և Առաքելոց վերաբերումն չանդէպ Աս-
տուծոյ Տանը կը հաստատեն թէ Աստուծոյ համար նուր-
բական Տաճարի մը պէտքը նոյն չափ կարեւոր է և՛ Նոր
Տնտեսութեան մէջ: Եւ եթէ անոնք բնաւ չխորհեցան որ
Տաճարը Հին Տնտեսութեան յատուկ շէնք մ'էր և հրա-
պարակային պաշտամունքներ ալ միայն Իսրայելի համար
չնորձուած արտօնութիւն մը: Ընդհակառակն, որչափ
որ Հին Տաճարը և Հին Ուխտը իբրև շուք Նորին ան-
ցան, անոնց յաջորդեց Նորն ու իրականն և նեանարար
աւելի կատարեալ և փառաւոր քան ստուերին: Ինչո՞ւ
ստուերին մէջ Տաճարը գոյութիւն կունենայ, իսկ Նորին,
իրականին մէջ ոչ: Ինչո՞ւ Հինն Իսայէլ ունենայ իր սրբ-
բազմալը իբրև շնորք Աստուծմէ, և Նոր Իսրայելը զուրկ
ըլլայ այդ շնորհքէն: Չենք կրնար համոզուիլ թէ այդ-
պիսի Սրբաւայր մը անհարկի է Նոր Տնտեսութեան մէջ:
Ընդհակառակն կը տեսնենք որ Աստուծոյն այդ շնորհքը
բաւ բանին Քրիստոսի (Յով. Գ. 23), աւելի համա-
տարած հանգամանք մը ստացած է և Քրիստոնեաներ
ոչ միայն մէկ տաճար մը կրնան ունենալ, այլ ամէն տեղ
և անկէ աւելի գերազանց փառքով ու նուիրականու-
թեամբ. որ կատարուի գրուածն թէ, «Աճա Աստուծոյ
Սորանը մարդոց մէջ:» Յայտ. ԻԱ. 3:

Կարի խիստ անտրամաբանական է ենթադրել թէ,
Քրիստոնէութիւն պէտք չունի սրբաւայրի, և անկէ
աւելի ծիծաղելի է խորհիլ թէ Նոր Տնտեսութեան մէջ
Աստուծոյ Տունը Հինէն նուազ նուիրական է և կրնայ
գործածուիլ աշխարհիկ նպատակներու համար:

Հին ուխտին նախանձաւորը բայց անոր անցաւոր

ստուերականութիւնը ամենէն աւելի շեշտող Պօղոս Առաքեալը այս բաղաստութիւնը կ'ընէ շատ հակիրճ և որոշ խօսքերով և կ'ըսէ, «Իսկ թե որ քարերու վրայ գրով փորուած մանուսն պաշտօնը փառքով եղաւ... որ պիտի խախտուէր, ուրեմն հոգիին պաշտօնը ինչպէս աւելի փառքով պիտի ըլլայ: Ինչո՞ւ որ եթէ դասապարտութեան պաշտօնը փառքով էր, ո՞րչո՞ւ պիտի աւելի ան որ կը կենայ փառքով պարտի ըլլայ:» Բ. Կորնթ. Գ., 1—11:

Հարկ չկայ ապացուցանել թէ Առաքելական շրջանին մէջ հրապարակային պաշտամունքը Աստուածապաշտութեան ամենէն շինիչ և օգտակար գրութիւնն էր. և այն մասին ալ Պօղոս (Ա. Կորնթ. ԺԳ) գլուխ մը ամբողջովին նուիրած է մանրամասն ստորագծելով պաշտամունքին եղանակին վերաբերեալ էական սկզբունքները:

Արդ՝ եթէ հրապարակային պաշտամունքը անհրաժեշտ է՝ անհրաժեշտ է նաև յարմարագոյն տեղ մը և որ բնականաբար պիտի ընենայ ինչ Տաճարին հանգամանքը և նուերականութիւնը:

Կը տեսնենք որ Առաքեալը կը խրատէ Կորնթացիները պատկառ կենալ հաւաքումներուն և Աստուծոյ եկեղեցիին, և կը յանդիմանէ զանոնք ըսելով, «Միթէ ուտելու եւ խմելու համար տուն չունիք, կամ թէ Աստուծոյ եկեղեցի և կ'անարգեք...: Իսկ թե որ մեկը անօրի է, թող իր սակը մէջ ունէ, որ ըլլայ թէ դասապարտութեան համար ժողովուրդի:» Ա. Կորնթ. ԺԱ. 22. 34:)

Ճշմարիտ է թէ այս խրատները ուղղակի Հաղորդութեան սուրբ Խորհուրդը կատարելու ատեն տեղի ունեցող անկարգութեանց դէմ են: Բայց նոյն ատեն շատ որոշ է թէ Առաքեալը դատապարտելի կը համարէ Աս-

տուծոյ Տանը մէջ ուտելը և խմելը, ինչ որ բոլորովին օրինաւոր է մեր սուներու մէջ:

Երբայցեւոց թուղթին հեղինակն ևս (Գլուխ. Թ.) Հին և Նոր Ուխտերու բաղաստութիւնը ընելով ու Նոր Տեսնութեան մէջ ալ Աստուծոյ Տանը անհրաժեշտութիւնը անցողակի մը շեշտելով կ'ըսէ, «Արդարեւ առաջին ուխտն ալ ունէր պաշտանունիին կսկնուարուրիւնը եւ աշխարհային սուրբ տեղը:» Ու այսպէս ինչ Արարարնին նմանութիւնը նկարագրելէ յետոյ կը յորդորէ «Անկեղ ժողովուրդը ըրողը» ալ Յիսուսի արիւնով համարձակութիւն առած մասնի «Սուրբ տեղը», Աստուծոյ սուներ որուն «Անձ Քահանան» Քրիստոս ինքն է: Երբ. Ժ. 19—25:

8. ՔՐԻՍՏՈՆԷՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՏՈՒՆԸ

Եկեղեցական պատմութիւնն ալ կը հաստատէ թէ ինչ չափով որ Քրիստոնէական կրօնքն տարածուեցաւ ու եկեղեցիները բռնութեանէ ազատուած կազմակերպուեցան և իրենց որոշ ձեւեր ու գիրքերն առին, նոյն համեմատութեամբ ալ երկրպագութեան վայրերը — Նիւթական եկեղեցիները արժանաւայել փառաւորութեամբ կառուցուեցան իբրև Տուն Աստուծոյ, և Քրիստոնեայք իրենց Տաճարներուն ընծայեցին աւելի նուիրականութիւն քան ինչ Իսրայէլն կ'ընծայէր իր Տաճարին — Եկեղեցիին: Եւ այս ալ շատ իրաւամբ քանզի Քրիստոնեայք իրենց Տաճարներուն մէջ կը կատարեն սրբազան խորհուրդները, Մկրտութիւն, Հաղորդութիւն և այլն որք Հին Ուխտի զոհերէն և արարողութիւններէն աւելի բարձր ու նշանակալից հանգամանք ունին:

9. ՍՐԲՈՒԹԻՒՆԵՐ ԵՒ ՍՐԲԱՎԱՅՐԸ

Այս օր մենք ամէնքս կը հասկնանք թէ քրիստոնէական ըմբռնումով սրբան սուրբ ու նուիրական են Եկեղեցւոյ Խորհուրդները, և թէ այդ Խորհուրդներէն ոմանց նիւթը կազմող տարրերը ինչպէս գերազանցօրէն նուիրական են, և մենք երկիւղածութեամբ ու պատրաստութեամբ կը մատչինք անոնց: Ու ս՛վ է ան որ յանգքնի Սուրբ Հաղորդութեան հացն ու զինին, կամ Մկրտութեան ջուրն, Միւսոնն ու Սկիւնն և այլ անօթները հասարակօրէն գործածել:

Արդ՝ եթէ այս խորհուրդները և անոնցմով սրբագործուած նիւթերը անմատչելի են և նուիրական, սրբան աւելի և Տաճարն, յորում մատուցուած ազօթքներով կը սրբագործուին Խորհուրդներու նիւթերը:

Ուշագործեան արժանի են Քրիստոսի խիստ յանգիմանութիւնները ուղղեալ փարիսեցիներուն որք իրենց ծածուռ մեկնութիւններով կը նսեմացնէին Սեղանին ու Տաճարին նուիրականութիւնը, բայց Յիսուս վայելով անոնց կեղծաւորութիւնը կ'ըսէ, «Ո՛վ յիւսւրներ ու կոյրեր, ո՛րը մեծ է. ուկի՛ն թէ սաճարը որ կը սրբացնէ ուկի՛ն...: Յիւսւրները ու կոյրերը ո՛րը մեծ է, պատարս՛ գը եթէ սեղանն որ կը սրբացնէ զպատարսգ...» Մատ. ԻԳ 16—22:

Ուրեմն, իբրև Քրիստոնեաներ Քրիստոսի դատումով բազմաատելով Քրիստոնէական Եկեղեցին յատկանշող Տիրաւանդ Խորհուրդները, Տաճարը գերազաս և սրբացուցիչ պիտի համարինք քան Խորհուրդները և եթէ Խորհուրդները նուիրական են և սրբազան, սրբան աւելի և Տաճարը— Աստուծոյ տունը:

Անա՛ այսքան որոշ, ստոյգ և Տիրական վճիռով վաւերացուած ու հաստատուած ըլլալով Աստուծոյ Տանը նուիրականութիւնը, սկիզբէն ցարդ այնպէս ալ ընդունուած է բոլոր Քրիստոնեաներէն, և ինչպէս ո՛չ մէկ Քրիստոնեայ ժպրճած է նետուել Աստուծոյ օրէնքին և աշխարհային պէտքերու գործածած չէ Խորհուրդներու սրբագործուած նիւթերը, ո՛չ մէկ ազգ ալ ցայսօր իր սաճարը ու սրբավայրն յանդգնած է գործածել աշխարհիկ պէտքերու և նպատակներու համար:

Որովհետև արդէն հաստատեցինք թէ Քրիստոս և իր առաքեալները վաւերացուցին Աստուծոյ Տաճարին նուիրականութիւնը և անոր գերազանցութիւնը քան ինն մատուցուած պատարագն և այլ նուիրական բաները, ակնարկ մը դարձնենք Աստուծոյ հրամանին նկատմամբ այդ նուիրական առարկաներուն, որք երկրորդական սեղ մը կը գրաւեն բաղտամամբ, սաճարին: Աստուած պատուիրեց Մովսէսին, «Եւ Իսրայէլի որդոյը զուցեա՛ ըսելով Ապիլայ ինձի սուրբ օծման իւղ պիտի ըլլայ ձեր բոլոր ազգերուն մէջ. մարդը մարմինի վրայ պիտի չքախուի ան. եւ անոր բաղադրութեանը պէս անոր նիւսեր չշիւեի... ո՛վ որ անոր նիւսեր չիւե. կամ ո՛վ որ անկե օտարակնի վրայ դնէ՛ իր ժողովուրդին պիտի կորտուի:» Եոյն կանոնը և արգելքը կուտայ նաև խուսկին և զո՛նի միսին համար Տեա. Ելից. Լ. 29—38: Դեա. 2, 24—30: Թող զայս, սուրբ անօթները մինակ Ղեւտացիներուն մերձենալի և հպելի էին, ոչ իսկ զանոնք տեղափոխուներուն: Ուստի կը պատուիրէ որ Ահարոնի որդիք սրբազան անօթները ծածկեն. «Ու ետի՛ր Կահաթի որդիքը զանոնք վերցնելու զան, բայց սուրբ բաներու չդպչիլն, որ չմեկնիլն:» Թուոց Դ. 15:

Աշխարհածանօթ իրողութիւնն է թէ բոլոր Քրիստոնէական եկեղեցիները այս զգուշաւորութեամբ կը վերաբերուին Աստուածային ամէն նուիրական առարկային, Աստուծոյ Տանը և անոր սուրբ անօթներուն . . . հետ :

10. ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՏՈՒՆԸ

Գաղով ուղղակի Հայաստանեայց Ա. Եկեղեցիի ըմբռնումներուն կը տեսնեմք որ մեր Սրբազան Հայրապետները նման բոլոր Քրիստոնեայ եկեղեցեաց Հայրերուն հետեւելով Քրիստոսի և իր Առաքելոց խօսքերուն և օրինակին չեն թերացած Աստուծոյ Տանը ընծայելու արժանաւոր յարգանքը ու պատկառանքը ինչպէս կը վայելէ անոր նուիրականութեանն ու սրբութեանը :

Մեր Հայրց այս ըմբռնումը բացառապէս կ'երևի անոնց մատենագրութեանց մէջ, ինչպէս մանաւանդ Եկեղեցւոյ շինութեան և օծման արարողութեանց և աւօրեայ ժամերգութեանց մէջ, որոնցմէ միայն քանի մը օրինակներ բերելով պիտի շատանանք :

Եկեղեցոյ հիմնարկութենէն սկսեալ մինչև ցաւարտ օծման բոլոր նշանները, աղօթքներ ու ընթերցումները միայն նպաստակէտ մը ունին և այն է նուիրել Տաճարը ամենուրեք և անբովաղակելի Աստուծոյն իրբև Տուն և Բնակարան, Տաճար և Սրբարան ըստ օրինակի Հին Տաճարին, խորհրդանշելով միայնգամայն Յիսուս Քրիստոսի փրկագործ անօրինութեանց յիշատակները : Ըստ որում և «օծումն յիսի անկեացն հաւեւսութեաւք և կարգաւորութեաւք» սրբադարձելու համար Տաճարին ամբողջութիւնը և զայն կազմող նիւթերը, ինչպէս կը-

տեսնենք աղօթքի մը սա սողերուն մէջ : . . . «Հանգրզնորնս Հոգւոյդ Սրբոյ ի տունս յայս գոր հաստեցաւք եւ շինեցաւք յԱնուն քո : Օրհնեաւ եւ արեալ գխարինս եւ գիւղաքսս որ ի անս, զի անկեացն ոք որ ողջունեցեք եւ երկիրպագակեցեք . մի որպէս անտարբ քարի եւ փայտի այլ իեզ եւ անուանդ քուս արքոյ երկիրպագակեղ հաւեւսիցի . . . » :

Ամէն Հայ քրիստոնեայ զաւակ Հայ եկեղեցւոյ գոց զիտէ Եկեղեցւոյ ժամերգութեանց մէջ հետեւեալ աղօթքը և կրգերը .

«Ի յարկի արարեալս եւ ի սեղոցս փառաբանութեան, հրեշտակաց բնակարանիս եւ մարդիսն քաւարանիս, առացի Աստուածընկալ եւ պայծառացեալ Սուրբ Եղևնացս եւ սուրբ խորանացս խոնարհեալ երկիւղիւ երկիրպագակեալք :

«Յայս յարկ նուիրանաց ուխտի սեւտըն սաճարիս . . . որ գերագոյն քան գերկիսնս պայծառացուցեղ սուրբ գեկեղեցի արեալք քո Քրիստոս :

Ի Տաճարի Սրբութեան փառաց քոյ Քրիստոս. գոր ի յերկնից յուսաւորեցիր աստուածային ծագանալք . ի անս գեզ անդապար բարբաւնեցուցի :

Որ հաստեցեցիր բանիւ գեկեղեցի քո Քրիստոս ի վերայ առաջերական վիսի երգեղ ի անս գերգս հոգեւորս :

Խորան Սրբութեան կանգնեցաւ Սուրբ Եկեղեցի եւ Քրիստոս քաղաւորն ի անս պատարագեալ եկալք հաւասացեալք երգեցուցի Քրիստոսի երգ նոր :

Ծաղկազարդի իրիկուսն «Իոնիքացի»ի արարողութիւնը որքան սրատուչ է և նշանակալից, նոյնքան և գործնական զատ մը է շնչակալ համար եկեղեցւոյ վեհօթիւնը և նուիրականութիւնը . որով Աստուծոյ առնը կը հանդիսանայ միայն իրբև աղօթաւայր ապաշխարողայ՝ որպէս է «Իոնն երկնից» «ճակատարհ արխալորեան»

Որպէ՛սի՛ աղիւզսր՝ ձայնիւ եպիսկոպոսը կը կրկնէ Սաղմոսերգունն շինաւուրց աղաղակը «Բացի՛ ինձ գորունս արդարաբեան զի մտից ընդ այն եւ խոստովան եղեց տեսուն:» Եւ սակայն կ'ընդունի սա աճաւոր պատասխանը թէ, Այս դռնն տեսուն է եւ արդարք մտնեն ընդ Սա:» Պատասխան մը որ նոյն ինքն Հոգին շնչեց Գաւթի խղճաճար սրտին, և այն նո՛յն ճշմարտութիւնն է որ դարերէ ի վեր բոլոր Քրիստոնեայ եկեղեցիք ինչպէս նաև Հայ եկեղեցին կ'արձագանդէ թէ «Այս դռնն տեսուն է եւ արդարք մտնեն ընդ սա:»

Հայ եկեղեցւոյ վարդապետութիւններուն ու պատմութեանը փոքր ինչ տեղեակ եղողներ ասոնցմէ շատ աւելի ապացոյցներ զիտնն, և կրնան մէջ բերել այնպիսի վկայութիւններ որոնցմով ի յայտ կու գայ Հայ եկեղեցիի բարձրագոյն ըմբռնումը ի մասին Աստուծոյ Տանը նուիրական սրբութեան:

11. ԱՆՅԵՂԼԻ ԾՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արդ՝ քանի որ Հին և Նոր կտակարանաց մէջ զբրկուած բազմաբովի օրինակներով, ուղղակի Աստուծոյ հրամանով, Յիսուս Քրիստոսի կեանքովն ու տիրական նախանձաւորութեամբ, Աւաքելոյ խօսքերով ու կենցաղով և եկեղեցւոյ Սուրբ Հոգոյ վարդապետութեամբ յատկորէն ճշդուած է նրբթական եկեղեցւոյ գերագոյն հանգամանքը իբրև խորհրդանշան զնուորեալ եկեղեցւոյ և իւրաքանչիւր Քրիստոնէի սրբութեան, իբրև կենդանի սաճարի (Ա. Պետ, Բ. 5. 6) ինչպէս կորելի է Աստուծոյ սեփական Տաճարը գործածել աշխարհիկ, թող ըլլայ բարի և օգտակար, նպատակի մը համար

տուանց ու՛ղղակի ջնջելու Քրիստոնէական կրօնքը որ սրոշապէս գծած է Աստուծոյ Տանը միակ նպատակը: (*) Ինքնայայտ է թէ Աստուծոյ Տունը տարբեր նպատակի մը, աշխարհիկ կամ քաղաքական դասախօսութիւններու համար գործածել ուղղոյնբէն ոմանք երբեք կարեւորութիւն չեն ընծայեր կրօնքի, և ոմանք թեթևօրէն կը վերաբերուին սուրբ գրոց ըստարձակ պատգամներուն հետ, Այսպիսեաց համար քանի մը կարճ բնութիւններ ունինք:

1. Ինչպէս գրած ենք արդէն: Եկեղեցին Աստուծոյ Տունն է հաւատացելոյ համար, ուստի անոնք որ չեն հաւատար Աստուծոյ. բաժին չունին Անոր Տանը մէջ: Ու այսպիսեաց ինչպէս նաև խօսքով հաւատացող բոլոր պատով չհնազանդողներուն համար Աստուած ինքն է ըսող: Իմ սիրելիս ի՛նչ քաժիկ ունի իմ Տանս մեջ, որովհետեւ շատ անօրեւոթիւններ ըրաւ:» Երեմիա. ԺԱ. 15:

2. Հայ եկեղեցին ըստ Ազգային Սահմանադրութեան կառուածն է ան՝նոյ սրտնք կ'ընդունին Հայ եկեղեցւոյ դաւանութիւնները, կամ գէթ պաշտօնապէս չեն ըսողքեր անոնց գէ՛մ: Եւ անոնք որ հրապարակաւ կը մերժեն եկեղեցւոյ դաւանութիւններն ու կանոնները, իրենք

(*) Ոմանք Քրիստոսի քարոզութիւնները «բանախօսութիւն» անուանելով օրինակ և ապացոյց կը բերեն եկեղեցիներու մէջ բանախօսութիւն ընելու հնարաւորութեանը:

Այսպիսիք սակայն կը մոռնան թէ այդ Բանախօսը, որ հանապաղ կուտոյցանէր ի Տաճարին երկնաւոր Վարդապետն էր, և Տէր Տաճարին. և թէ կ'ուսուցանէր երկնային ու հոգեւոր ճշմարտութիւններ եւ յուէտ Աստուածաշունչ մատենէն: Քրիստոս և ներկայ դասախօսները. Քրիստոսի քարոզութիւնը և այժմու աստնաբանութիւնները իրարու հետ բաղադրուելու շատ բանապիտակ ճիգ մը է:

կը կորսնցնեն իրենց իրաւասութիւնները Ազգային կալուածոց և արտօնութիւններու մէջ և բնաւ փորձ մը չեն ըրած բռնի ստանալու իրենց բաժինը : Տեղ տեղ եկեղեցւոյ Պետերը չնորձարար արտօնած են որ Հայ բողոքականները ի չգոյէ ազօթատեղի իրենց կրօնական պաշտամունքները կատարեն ազգային եկեղեցւոյ մէջ : Բայ չմոռնանք թէ կրօնական արտոնողութիւններ են անոնք և երկրպագութիւն Աստուծոյ, որ վայելչապէս կը պատշաճին Աստուծոյ Տանը նպատակին :

Սահմանադրութեան այս յօդուածը ժամանակին պէտք տեսնուած ու հաստատուած է, թէ և սակայն յուսալի է որ օր մը բարեփոխուի այն՝ և դաւանական տարբերութիւններ պատճառ չտան ազգին պառակտման, սակայն ցորչափ այդ օրէնքը օրինաւորապէս ջնջուած չէ : մասն է Ազգային Սահմանադրութեանը և Ազգային Սահմանադրութիւնն ալ մասն է Օսմանեան Սահմանադրութեան : Հետեւաբար հետեւ այս կանոններուն դէմ, բռնի միջոցներով և մինչ իսկ ողբալի եղբայրասպանութեամբ ոտնակոխ ընել Ազգային եկեղեցւոյ և Սահմանադրութեան օրէնքները, կը նշանակէ բեկանել և Օսմանեան Սահմանադրութեան տրամադրութիւնը և ըլլալ նահասահմանադրական, ինչ որ որչափ մեղանշում է ազգութեան նոյնքան և Օսմանեցիութեան դէմ :

3. Եկեղեցին գոցել ուղղներու մէջ, տարակոյս չունիմ թէ կը դանուին ոչ նուազ թուով անկրօններ և համոզուածով զազախարակիցներ բանալ ուղղներուն, և ասոնցմէ ոմանք զուտ անձնական կիրքով կը նահառակին բանալ ուղղներուն : Շատեր ալ չհաւատալով հանդերձ, չեն կրնար հաշտուիլ ապօրինի միջոցներով և սճիրներով

եկեղեցին յափշտակելու ձգտումներուն հետ : Միեւնոյն ատեն անուրանալի է թէ ստուարաթիւ բազմութիւն մը կայ երկիւղած հաւատացեալներու, որոնց համար բաւին բուն նշանակութեամբ նուիրական են եկեղեցիի հողն ու քարը : Օրինաւոր է բռնաբարել ասոնց խիղճն ու հաւատքը : վերաւորել ասոնց կրօնական զգացումները և ելնել իրենց պաշտած սուրբ եկեղեցին վերածել նասարակ բանախօսութեանց և դպրոցական հանդէսներու սրահի և այլն :

Խոստովանելու ենք նաև թէ ցորչափ այս բարեպաշտ դասախորհրդը զայթակղած չէր բանախօսներէն, ոչ միայն չէր իրաչէր դասախօսութիւններէ, այլև միամտաբար կ'երթար ունկնդրել, թէև այդ տեսակ ասուխօս Աստուծոյ Տան մէջ ինքնին հակառակ էին քրիստոնէական կրօնին : Իսկ այժմ որ ժողովուրդը այնքան բանաւոր պատճառներով զանաւ է զինք լուսաւորելու (?) եկած ինքնակոչ ուսուցիչներէ : Ու քանի որ ժողովուրդը կ'զգայ թէ այսպիսի միջոցներով և այսպիսի նպատակի համար գործածել Աստուծոյ Տունը՝ կը նշանակէ զայն սրբապղծել, և կը կայնի պահպանել իր աղօթատեղիս — իր Աստուծոյ Տանը, ալ ինչ իրաւամբ ելնել բիրտ ուժով ոտնակոխ ընել անոր հաւատքն ու հաւատալիքները : Միթէ Հայ բարեպաշտը այս սահմանադրական շրջանին մէջ ազատ չէ՞ ունենալ իր եկեղեցին ճիշտ այնպէս ինչպէս կը տրամադրէ Աստուածային ամբողջ յայտնութիւնը և իր Սրբավայրին մէջ խղճի մտօք պաշտել իր Աստուածը :

12. ՎԿԱՅՈՒԹԵԱՆՑ ԿՆԻՔԸ

Այս բաժներէս կը հետեւի թէ,

1. Անհաւատներ Աստուծոյ անուան համար և կրօնական հաւատալիքներու իսպառ շինուած Սուրբ Տանը մեջ գործ չունին:

2. Ազգային Եկեղեցւոյ դաւանանքն ու վարդապետութիւնները մերժողներն բառ Ազգ. Սահմանադրութեան՝ ժառանգագործի եւ Ազգային սեփականութիւններէն:

3. Հաւատացեալներու բմբունութիւն և խղճին վրայ ճնշում ի գործ դնել և հակառակ Բրիտանեական ու Սահմանադրական օրինաց, եկեղեցին երկրպագութենէ և կրօնական արարողութիւններէ զտա ուրիշ նպատակի համար պահանջելը կատարեալ օրինակազուրկիւն է եւ բռնակարգութիւն:

Ըստգներ եղած են թէ անցելոյն մէջ Հայ եկեղեցին գործածուած է ալիւսալ հաւաքումներու համար. սուտի հիմա ալ կրնայ գործածուիլ:

Այսպիսեաց հրաւէր կու տանք որ պատմութենէն հաստատեն թէ երբ և ո՞ր Եկեղեցին գործածուեցաւ իրրեւ սրտ՝ դասախօսութիւններու և քանախօսութեանց:

Առանց մանրամասնութեան մտնելու կը պնդեմ թէ պատմութեան մէջ ակնարկուած հաւաքումները բացառիկ բաներ էին և այն ալ վառն հաւատոյ կամ եկեղեցւոյ ու միւս օրուան Հայրապետին կամ Եպիսկոպոսին նախագահութեամբը:

Վերջին քառորդ դարուն մէջ Պարոյցական հանդէս-

ներ ալ կատարուեցան Եկեղեցւոյ մէջ: Սակայն անոր հանդէպ ալ համարձակութեամբ կ'ըսենք որ այդ արածութիւններն եղած են նկատողութեան չառնելով Աստուծոյ Տանը բացարձակ նուիրականութիւնը, ու աւելցնեմ նաեւ թէ այդ կարգի թոյլատուութիւնները արդիւնք էին հաւատքի թուլութեան և կրօնական կատանանքներու որ սկսած էին սողոսկել մեր մէջ, զուգրնթաց նորեկ շարժումին: Մինչ մեր քովիկը բոլոր Եկեղեցիները ցարդ բառ արժանուոյն կը յարգեն իրենց սրբավայրերուն նուիրականութիւնը բառ օրինակի Հին Տաճարին, և Բրիտանեական անշարժ սկզբունքներուն վրայ հաստատուած:

Սահմանադրութեան հաշակումը օրերուն Եկեղեցեաց մէջ կատարուած միջազգային հաւաքումներ ալ օրինակ և կանոն չեն կրնար ըլլալ Եկեղեցիները միշտ բաց պահելու համար և արամադրել եղած պահանջներուն: Որովհետեւ այդ հաւաքումներն իրենց կարգին տեսակ մը նուիրականութիւն կը բուրելին, և պատշաճ էր որ թուրք և Հայ եղբայրութիւնը վաւերացնող սուրբ համբոյրները նուիրագործուէին Հայ սրբավայրերուն մէջ, և Հայ Եկեղեցին որ այնքան նախատուած ու սրբապղծուած էր բռնակալութեան շրջանին մէջ այս անգամ իր կամարներով հովանաւորէր ազատութեան աւետաւոր մեր Իսլամ եղբայրները, ու կատարուած ուխտերը արձագանդէին Ս. Տաճարներու որմերէն և ին՝ արձանագրուէին անջնջելի, որպէս զի Հայուն Աստուածը ըլլար վկայ և պահապան եղբայրութեան և վրէժխնդիր դասաւոր՝ ուխտագրուածին:

Չմոռնանք նաեւ յիշել սա պարագան թէ, Եկեղեցեաց մէջ սարքուած դպրոցական հանդէսները կէս

կրօնական հանգամանք ունէին յաւէտ : Դպրոցը կը նըկատուէր լրացուցիչ մասն եկեղեցւոյ . զի հոն Հայ մանկտին կը դաստիարակուէր նաեւ կրօնական կրթութեամբ և Հայ եկեղեցւոյ վարդապետութեամբ , ու հանդէսներ ալ գէթ կը վերջանային նախազանօղ եկեղեցականին Պահպանիչովը — աղօթքով , մինչ այժմու բանախօսներ ո՛չ վասն եկեղեցւոյ են և ո՛չ ի փառս Աստուծոյ , ընդհակառակն կամ բացարձակապէս զո՛ւրիկ կրօնական շունչէ և կամ նոյնիսկ հակառակ կրօնի :

Միով բանիւ բացառութիւններ որչափ յաճախադէպ կրկնուած ալ ըլլան , չեն կրնար օրէնք կազմել հակառակ արդէն իսկ հաստատուած օրէնքներու :

Եթէ եկեղեցին բանաւոր պատճառներով ու մեղմարար պարագաներով կրբեմն սրամաղբուած է կրօնի հետ կերպով իւրիք կապակցելի նպատակներու համար , այդ բնաւ իրաւունք չաար մէկի մը որ եկեղեցին պահանջէ գործածելու իրբեւ սրահ բանախօսութեան :

Ափիսթար քահանայն առաջաւորութեան հաց , միայն քահանաներուն յատկացուած այդ նուիրական հացը տուաւ Դաւիթին խիստ անհրաժեշտ և արգարացի պարագայի մը ներքեւ . բայց այդ բացառութեամբ առաջաւորութեան հացը չեղաւ այլևս հասարակ ամէն մարդու համար :

Հարկ չկայ յիշեցնել թէ Հայ եկեղեցականն ու ժողովուրդն սրքան պատկառ ու երկիւզած է եկեղեցական սպաններուն և Ս . Խորհրդոց շօշափելի նիւթերու հանդէպ : (Խօսքս հաւատաւորներուն համար է :) Ինչպէս վերը ակնարկած եմ , ո՛վ կը համարձակի եկեղեցւոյ սրբազան անօթներն ու նուիրական նիւթերը հասարակօրէն գործածել կամ դպիլ անոնց :

Գաւառներու մէջ պատահած է որ շատ ազդեցիկ Քիւրդերը դարմանի համար միւռոն խնդրած են մօտակայ քահանաներէն , բայց քահանաները չկարենալով միւռոն տալ , հարկադրուած են կանեփասի իւղ տալ իրբեւ միւռոն : Ինչպէս կ'ըլլայ որ կրօնական սա նուիրական նիւթերը անհնարին է ուրիշ կերպով գործածել , բայց հնարաւոր է անոնցմէ աւելի նուիրական եղող Աստուծոյ Տունը իր նպատակէն դուրս գործածել :

Գ Լ Ո Ւ Խ Դ .

ԱՊԱԳԱՅ ՎՏԱՆԳՆԵՐԸ

1. ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՏԱՆ ԱՇԽԱՐ ՀԱԿՈՆԱՅՈՒՄԸ

Սմանք Աստուծոյ Տանը նպատակն աւելի լայնօրէն բերնելով կը խորին թէ հոն օրինաւոր է ժողովուրդին աւանդել օգտակար և բարոյացուցիչ դասերը , բանախօսութիւններն և այլն : Մենք մեր գրութեան ընթացքին մէջ թէպէտ հաստատած ենք որ Աստուծոյ Տանը միակ նպատակն է հոգեւոր երկրպագութիւն եւ ո՛չ այլ ինչ : Հոն մարդիկ կը ներկայանան Աստուծոյ և խմբովին կը փառաւորեն զայն ու կը լսեն Անոր Խօսքը և կ'ընդունին հոգեկան սփոփանք :

Այս նպատակը բարոյականէն շատ բարձր է . հոգեւոր է և երկնային , թէեւ ի նարկէ անկէ անբաժան են բարոյական և մարմնաւոր օրհնութիւններ : Իսկ եթէ մէկ մը դարձեալ պնդէ թէ օրինաւոր է այդ նուիրական չէնքը գործածել բարոյացուցիչ դասերու ալ . այն ատեն կը հարցնեմ թէ չկան դասէ և բանախօսութենէ աւելի օգտակար , շահեկան եւ բարոյացուցիչ ներկայացումներ , թատերգութիւններ : Եւ արդեօք երբ այս բմբանումով եկեղեցին գործածենք բարոյացուցիչ նպատակներու , ի՞նչ պատճառ կայ որ նոյն մտօք Տ'ոն չընենք նաեւ թատերավայր ինքնին կրթիչ ներկայացումներու . Ազգ . և օտար կեանքէ առնուած մեծամեծ դէպքերուն :

Դարձեալ , եթէ եկեղեցին կրնայ գործածուիլ իրբււ սրահ քաղաքական դատախօսութեանց շատ անգամ չեն պատահիր խնդիրներ որ կրնան աւելի ազէկ լուսարանուիլ վիճարանութիւնով : Որով երբեմն պէտք պիտի ըլլայ ուսումնասիրութեան ձեւը փոխել և բարձրուել սեղանի մը շուրջ , կամ փոխն ի փոխ բեմի ելլել և պարզել խնդիրը : Այս պարագային կրնայ վիճարանութիւնը քիչ մը տաքնալ և ջիգերը պիտի գրգռուին , զոր մեղմոյցներու համար սիկատնիկ մը և սուրճ մը ալ պէտք է :

Օրինաւոր չէ՞ այս օրինաւոր դարմանները , գործածել եկեղեցիի մէջ , և անոր տալ խորհրդարանի մը հանգամանք :

Այս անգամ կարգը կու գայ եկեղեցին գործածել նաև իրբւ սրահ Ազգային այս կամ այն ժողովներու և խորհրդակցութեան , ինչպէս արդէն կը գործածուի

քուէարկութեան համար : Այս պարագային ալ , ինչպէս յաճախազէպ է , հակառակարանութիւններ կրնան աւելի սաստկանալ և լուսանք ու նախատինք , յետոյ կը սուլուի ու սօփայ ատեան գան կնճռոտ հանդոյցը լուծելու կարելու համար :

Ասոնք անկարելի ենթադրութիւններ չեն , ընդհակառակն յաջորդական շարքով բնական հետեւանքներ պիտի ըլլան եկեղեցին երկրպագութենէ , հոգեւոր պաշտամունքներէ ի գատ ուրիշ նպատակի համար գործածելուն . և մենք մեր աչքով տեսած ենք այսպիսի խառնակութիւններ ու աղաղակ , ձեծ ու կոխ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՏԱՆԸ ՄԷՋ , ուր միայն Յիսուսի խարազանը կը պակէր նարուածել այն ժողովուրդը որ դեռ լսած ու հասկցած չէր Աստուծոյ վճռական ու անփոփոխելի և շատ պարզ պատգամը « Տուն իւ ռուն աղօթից կը լեցի . . . »

2 . ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎՆԱՍՆԵՐ

Կրօնական այսքան անհերքելի փաստերէ ի գատ քաղաքական հայեցակէտով ալ ոչ նուազ անպատշաճ և նոյն իսկ վտանգաւոր է եկեղեցիները վերածել բանախօսութեանց սրահի :

Յայտնի է թէ եկեղեցին պաշտօնական տեղ մըն է և կը ձանցուի հաստատութիւն մը որ ս'ըզակի Ազգային հոգեւոր իշխանութեան իրաւասութեան ներքեւ կը գտնուի . Հետեւաբար եկեղեցիի մէջ խօսուած ճաւերը , դասերը եւայլն յաչս այլոց կը նկատուին պաշտօնական : Ի՞նչ վտանգութիւն թէ այդ բանախօսու-

թիւններով որ մը Չարիզ մը , ուրիշ որ մը այս կամ այն կառավարութիւնը տապալելու սպառնալիքներ պիտի չփշուրն օգին մէջ , և ինչո՞ւ նոյն իսկ բանախօսութիւնները չընդմիջուին ու չի շքեղանան մեր վաղեմի հայրենաշունչ ու կուռաշունչ երգերով , որոնց մէջ ի յայտ եկած յիմարական բազմանքներուն եռանդը մեզ փասկածելի ներկայացուցին յաչս Օսմ . կայսրութեան և եղան պատճառանքը ծանօթ աղէտներուն :

Այս անխուսափելի տգեղութեանց ու գայթակղութիւններու պատասխանատուն ո՞վ պիտի ճանչցուի : Մէջ ապաքէն Ազգային իշխանութիւնը , որ տիրող կառավարութեան ուժովն աւանդապա՛հն է ազգին սեփականութիւններուն մա՛նաւանդ կրօնական հաստատութիւններուն :

Եթէ այս իշխանութիւնն ինքզինքն չքմեղացնելու համար ծանուցանէ թէ , այս բանախօսութիւնները կը կատարուին հակառակ Ազգային վարչութեան և հոգեւոր գլուխներու կամքին , այդ ոգորմելի յայտարարութիւնը աւելի արատ ու ամօթ է ազգին , ինչպէս և աղետարեր :

Որովհետեւ երբ տեսնուի թէ Ազգ . իշխանութիւնը ազգին հոգեւոր սահմաններն իսկ պահպանելու անկարող է , ալ ի՞նչ ազգեցութիւն պիտի ունենայ պաշտպանելու ազգային շահերը : Իսկ երբ տեսնուի թէ Ազգ . իշխանութիւնը կամաւ որոշեց աշխարհականացնել Եկեղեցին , այն պարագային մեր հայրենակից կրօնասէր Իսլամ եղբայրներ , որ արդէն յաճախ զայրոյթ կը յայտնեն մեր մէջ մուտ գտած ու ծաւալած անկրօնութեան , ազատ սիրոյ և նմանօրինակ շարժումներու

դէմ . այս անգամ տեսնելով մեր Եկեղեցիները աշխարհականացած , տեսնելով որ մենք այլեւս ջնջեցինք մեր Տաճարներու պատկառելի նուիրականութիւնը և համարելով զայն անաւոր մէկ պարտութիւն , անձնատուութիւնը անկրօնութեան առջև . իրաւամբ մեզ պիտի սեպեն կեալութիւններ և վարուին մեզի հետ այնպէս . ինչպէս պարտականութիւն կը սեպեն վարուիլ կեալութեան հետ : Մինչ մենք ո՞րչափ պէտք է որ օրինակաբար տանք մեր հաւատարիմ Օսմանցիութեան , նո՛յնչափ շօշափելի ապացոյցներով համոզում գոյացնենք մեր Իսլամ եղբայրներուն մէջ թէ մենք ճշմարիտ Աստուածապաշտներ ենք , ու այսպէս ցրուենք մեր մասին շինուած քաղաքական և կրօնական կասկածները , որպէսզի անոնք վստահին մեզի ու այնպէս երաշխաւորուի մեր գոյութիւնը այս երկրին մէջ :

Թող զայս , ուրիշ Քրիստոնեայ ազգերու հաւատաւորներ որ համակրած են մեզի իրրեւ հինաւուրց քրիստոնեայ ազգի , տեսնելով որ մենք կամաւ աշխարհականացուցինք մեր եկեղեցին . անոնք կը հասկնան թէ այդ տխուր արդիւնքն է կրօնական անհոգութեան և վտանգաւոր քայլը դէպի կործանարար անկրօնութիւնը , ու այս պատճառաւ իսպառ պիտի զգուրն մեղմէ մինչ արդէն գանա՞ծ են իրենց տեսած կարգ մը անշահ չայ երիտասարդներու զազիր կեանքէն :

Եկեղեցիներու աշխարհականացումը քաղաքականապէս կապառնայ նաեւ մեր Ազգային կազմակերպութեան , և հաստատուած իրաւասութիւններուն : Որովթեան , և հաստատուած իրաւասութիւններուն : Որովհետեւ Եկեղեցին աշխարհականացնելն յաջող փորձն է Եկեղեցականութիւնը այլապէս Եկեղեցականութեան

վրայ հիմնուած պետական շտրհներուն . օրինաւոր արտօ՛ւթիւններուն աշխարհականացումին , ինչ որ արդէն վաղուց յայտարարուած է Եկեղեցին բանալ պահանջողներէն , այս մասին գրութեանս նախընթաց սողերուն մէջ յայտնած ենք մեր կարծիքը թէ , Պետական արտօնութիւնները Եկեղեցականէն վերջուածին պէս ինքնին պիտի ցնդին ու անհետին , եւ աղբը ինքնին , ի՛ր ձեռքովը պիտի կորսնցնէ իր Սահմանադրութիւնն , որով կը վարէ իր ազգային կրթական ու անտեսական գործերը :

3. ԱՆԴԱՐՄԱՆԵԼԻ ԿՈՐՈՒՍՏԵՐ

Եկեղեցիներու աշխարհականացումը կ'ազատնայ նաև Հայ ազգին կրօնական կազմակերպութեան , որովհետեւ , հակառակ սպրդած անկրօնութեան , Հայ ազգին մեծամասնութիւնը հաւատաւոր է և գերազանցօրէն պատկառահարկ կրօնական հաստատութիւններու : Իսկ երբ տեսնէ որ Եկեղեցիներ բռնի , կամ հոգեւոր իշխանութեանց ու ազգ . վարչութեանց որոշուածով աշխարհականացան և եղան սրահ բանախօսութեանց և այլն . . . բնականաբար նախ յամառ և գուցէ արիւնալի դիմադրութիւն մը պիտի ընէ պաշտպանելու իր Եկեղեցիներն և պահելու արժանաւոյնի վեհօթեանն ու նուիրականութեանը մէջ : Իսկ եթէ պարտութիւն կրէ և Եկեղեցին մեայ զայն աշխարհականայնողներուն ձեռքը , այն ատեն ինք պիտի ուժանայ Եկեղեցիէն , հեռանայ և ինչայ ո՛ր գիտէ օտար ինչ գիրկերու մէջ :

Ես այն համոզումը չունիմ թէ՛ Հայ ազգը , որ դաբերով պահած է իր Եկեղեցին իրբև Աստուծոյ տուն , և

պաշտած է իր Աստուածը զայն փառաւորելով իր սուրբ սրահներուն մէջ : Հայ ազգը որ հազարաւոր նահատակներու արիւնով կրկնապէս նուիրագործած է իր Եկեղեցին և պաշտպանած է արտաքին սանձգութիւններէ , զեյնէն և այսօր կամաւ զայն ենթարկէ յիշուած սպակաւնէնէն այսօր կամաւ զայն ենթարկէ յիշուած սպակաւնուծին ու զօրութիւնը դարձեալ դուրսէն են և կը բլղխին կրօնքին ու Եկեղեցւոյն հին թշնամիներէն , որք սուրի և հուրի գործածութենէն յուսահատած այս անգամ ներքին միջոցներով կը ջանան համնիլ հին աւուրց նպատակին և ջնջել Հայ ազգին ու Եկեղեցւոյն կազմն ու գոյութիւնը : Ամէն հաւատաւոր Հայու հեռ կը հաւատամ թէ Հայու պաշտած Աստուածը պիտի պահէ իր Տունը :

Վստահ եմ թէ Հայ հաւատաւորը չի լքեր իր սուրբ Եկեղեցին : Որովհետեւ երբ ամէն ճշմարիտ Հայ Քրիստոնեան նկատողութեան տեսէ իր կրօնքին հիմը կազմանեան նկատողութեան տեսէ իր կրօնքին հիմը կազմուող Հին և Նոր կտակարանայ մէջ գտնուած բազմաթիւ ակնարկութիւնները ի մասին Եկեղեցւոյ նուիրականութեան , և տեսնէ թէ Հայ Եկեղեցւոյ վարդապետութիւններն . խորհուրդներն ու պաշտամունքներն ալ ճիշդնոյն կը հաստատեն , ու լուրջ գատողութիւնով մը նախատեսէ Եկեղեցին աշխարհականացնելու բազմակողմանի վտանգները , իր սրտին մէջ պիտի վկայէ թէ «Արդարեւ Աստուծոյ Տունը ատրք է եւ նորախալսեալ , ու կառուցուած է մի միայն հաւաքախալսեալ եւ արդարապէս եւ պաշտանկ հաւաքեալ Ս. Տաճարին մեջ մարդիկ պիտի աղօթեն Աստուծոյ , փառաւորեն զԱյն եւ Աստուածայունց Ա. գրոց փարագրեալք ըսեն Աստուծոյ պատգամները :»

Տարակոյս չունիմ թէ Եկեղեցին աշխարհականացնել

պահանջողներու մեծագոյն մասն , որ անկեղծօրէն բայց
 դժբախդաբար սխալ ուղղութեամբ կը ցանկայ իր
 հայրենիքին ծառայելու , պիտի սթափի և յարդէ Եկե-
 ղեցւոյ նուիրականութիւնը ու ճանչնայ Աստուծոյ Տանը
 գերագոյն հանգամանքը :

Աներկբայելի է թէ , Ազգին հետ նաև Ազգ . Վար-
 չութիւնը ու ազգը ներկայացնող երեսփոխանները ,
 որոնց ամէնն ալ իրենց կարգին ուխտած են պաշտպան
 կանգնել ազգային ու եկեղեցական շահերուն , հաւա-
 տարիմ պիտի կենան և անձնուէր իրենց պաշտօնին , ու
 արիութիւն պիտի ունենան Եկեղեցին փրկելու այս
 պատմական տագնապէն , որ թէպէտ ներքին է , բայց
 առաւել վտանգաւոր քան անցեալ սագնապները ,
 որոնցմէ Եկեղեցին անցած է շնորհիւ օրուան զաւակնե-
 րու անկեղծ և անձնագոհ հաւատաւորութեան :

Հայ ժողովուրդէն աւելի , տարակոյս չկայ թէ Հայ
 կղերը գիտէ կամ գիտնալու է Աստուծոյ Տանը նուիրա-
 կանութիւնը : Իզմիրլիան վ.հ.ն . Կաթողիկոսի կոնդակը
 չօչափելի սպացոյցն է Հայ կղերի ըմբռնումին զոր
 Գուրեան Սրբազանն ալ ճշդեց Ս . Հայրապետի կոնդակը
 իրրեւ «պագսզան» և «անկիմեղի» յայտարարելով : Բայց
 թէ ինչպէս եղաւ որ Գուրեան Սրբազանը այժմ կը
 համոզէ երեսփոխանները որ բանան եկեղեցիները , այդ
 այնպիսի հակասութիւն մը է զոր մեր բազմահմուտ Պատ-
 րիարքն ալ չ'կրնար լուծել :

Այս հանելուկը առ այժմ փակենք և դառնանք
 Եկեղեցիները ազատագրելու էական պայմաններուն :

Գ Լ ՈՒ Խ Ե .

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Ի Ա Ձ Ա Տ Ա Գ Ր ՈՒ Թ Ե Ա Ն Պ Ա Յ Մ Ա Ն Ն Ե Ր Ը

1 . Բ Ս Ր Ե Կ Ս Ր Գ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Եկեղեցւոյ ազատագրութեան միջոցները մասնա-
 նշելու համար պէտք է մասնանշել անոր ներկայ
 տագնապին իրական պատճառները զորս համառօտիւ
 նկարագրած ենք մեր նախնիթաց սողերուն մէջ :

Մեր կարծիքովը Եկեղեցիի ազատագրութեան և
 վերականգնումի առաջին պայմանն է Եկեղեցին վերա-
 ծել իր Հայկական առեւտարագ ձեռին , և անոր դուռ-
 ները լայն բանալով արտաքսել ամէն ինչ որ օտար է
 և կերպով մը բռնի կամ սուտ խոստումներով և շատ
 շատ ունայն ակնկալութիւններով մտցուած է Հայ
 Եկեղեցիին մէջ :

Այս կէտին վրայ ծանրանալ և մանրամասնել հոս
 աւելորդ է . որովհետև Ազգային թերթերու մէջ շատ
 փորձ և հմուտ գրիչներէ յաճախ յեղյեղուած է , և
 ամէն Հայ անհատ գիտէ թէ այդ օտար սովորութիւն-
 ները եւայլն , Հայ Եկեղեցիին մէջ սողոսկիլէ ի վեր
 Հայ Եկեղեցիին կեանքը կրծեցին և ընդարմացուցին
 զանիկա , և այնքան մարմնացուցին , գիտականացուցին
 զայն ու մերկացուցին իր նոգեւոր վսեմութենէն , որ
 այլեւս անոր ներքին արժանիքը և այն օտարամուտ
 սեթեւեթութեանց ներքև պահուած յաւիտենական
 ճշմարտութիւնները և Հայ նախնեաց դեռ կենդանի

հոգին չլծափանցողները անպատկառօրէն կը ձգտին աշխարհականացնել զայն և ընտւին ենթարկել այսպէսնու թեան :

Ուստի, Հայ եկեղեցւոյ գոյութիւնը երաշխաւորող առաջին պայմանն է անոր Բարեկարգութիւնը — մաքրել զայն օտար և ժամանակիս օրինաւոր պահանջներուն հակասեալ ձեւերէն ու կանոններէն, և պահելով Քրիստոնէական կրօնի հոգին — անյեղլի ճշմարտութիւնները և Սրբազան Հարց անմահ յիշատակները, յարմարեալ պաշտամունքները ու ամէն ձեւն ու դրութիւնը արդի յառաջելիմութեան, համաձայն գիտութեան, և սղջփատ Աստուածապաշտութեան բնական օրէնքներուն, և քաղաքական հեռաւոր ու մերձաւոր պայմաններուն :

2. ԿԳԵՐԻՆ ԲԱՐՁՐԱՅՈՒՄԸ

Հայ եկեղեցին սղատադրելու Երկրորդ պայմանն է կղերին բարձրացումը : Իրաւ է թէ այս պէտքը շատ վաղուց զգալի եղած է բայց դեռ գործնական միջոցի մը ձեռնարկուած չէ : Ժամանակ մը մասածեցյաւ կղերը բարձրացնելու համար պատրաստել զարգացած կղերականները, սակայն այս փորձը աւելի ձախող եղաւ : Որովհետեւ եկեղեցականութեան շուրջը դժուած սահմանն, սքեմն աւելինս կեան զարգացած կղերի լայն մեծքին, և պայթումներ եղան որոնք հիմնայատակ կործանեցին կղերականութեան պատիւն ու սղղեցութիւնը, ու արդիսկ պատճառաւ նսեմացաւ նաեւ եկեղեցին : Հետեւաբար ցորչափ կղերին շլծան քակուած չէ, պարտալ է բանալ անոր միտքը և ընդարձակել անոր տեսութիւնը, Գնահատելով հանդերձ արդի դպրոցական քանի մը եկե-

ղեցականներու արժանիքը, կը խոստովանինք թէ «հին գլուխ» սեպուած մեր շատ մը եկեղեցականներ աւելի շուրջ ծառայութիւն մատուցին ազգին ու եկեղեցւոյն :

Ուստի կղերականը բարձրացնելու համար 1. նախ վսեմացնելու է անոր պաշտօնին կիրառութեան եղանակը ինչ որ պիտի ըլլայ մեկ արդիւնք եկեղեցական բարեկարգութեան. 2. Այրի ֆակուսիտեալ եւ կուսակրօն կղերին առջեւ կը վերցնել անունութեան արգելքը, 3. Պատուաւոր կերպով փորձաւոր կղերն, ազատելով զանկիս պնակի կաւ պնակաւորի դրութեանը մտաւոր ստրկութեանէն :

Այսպիսեալ կղերն սոսկ ծիսակատար, ակամայ ծառայութեան, ազատութեամբ կատարածէ գործնական զեր մի իսկապէս նախելու համար իր հօտը, և հոգեւորապէս զօրանալով ու զօրացնելով իր ժողովուրդը անխնայ մշակ մը կը դառնայ բարոյական ու հոգեւոր կեանքի և նախախանձաւոր աւանդապահ : Աստուծոյ Տանն, Տաճարին և ամէն նուիրականութեան :

Այն ատեն ոչ ոք պիտի յանդգնի այսպիսի կղերի ձեւը յանձնուած Եկեղեցիին վրայ յարձակիլ ու անոր պատուհանէն սղղալ կամ դուռները բանալ : Իսկ թէ պատահին ալ անշուտօք օրինազանցներ այն պարագային Քեղիչեաններ չեն որ իրենց արիւնտով անդամ մը եւս նուիրագործեն Եկեղեցիի նուիրականութիւնը, այլ Քեղիչներ իրենք պէտք է իշխան Աստուծոյ Տանը սեմնց վրայ և իրենց հոգեւորքին միմունջովը լսեն Աստուծոյ « Նախաւնն սակ քո կեղեր զիս » :

Յուսալի և սակայն արիւր իրողութիւն է թէ ցորչափ Եկեղեցին կը գանուի այս օրուան դասալիք, թեբանաւատ (բացառութիւններ յարգելով) եկեղեցականներու ձեւքը, Եկեղեցին պիտի նկատուի ո՛չ Տանն

Աստուծոյ այլ խանութ քահանային . . . ուր եկեղեցու-
կանն շահագործելով կրօնքին և ժողովուրդին հա-
ւատքը, իր պաշտօնը կը համարի սոսկ առեւարական
զբաղում մը իր անարգ ձեւին մէջ :

Եւ եթէ եկեղեցին կրնայ ըլլալ վաճառատուն եկե-
ղեցականին, ինչո՞ւ չկրնար ըլլալ նաև շահատանը
այնպիսեաց որոնք սուանց դրամադրուի շահել կ'ու-
զեն և կը առանեն որ Եկեղեցին յարմարագոյն ակոյն է
ձրի՝ և նոյն իսկ սուանց վարկի ու համարումի գոր-
ծելու և շատ ալ շահելու :

3. ՀՈԳԵՒՈՐ ԱՐԹՆՈՒԹԻՒՆ

Հայ Եկեղեցին ազատագրելու Երբորդ պայմանն է
Զինուիլ անկրօնութեան դէմ: Ըսել չեմ ուզիր հալածիչ
դիրք մը բռնել հանդէպ անկրօններուն, այլ զգուշա-
նալ անոնցմէ և արգիլել անոնց թոյնը մեր դպրոցնե-
րուն մէջ: Անոնցմէ ոմանք կրնան լաւ մտնկավարժ
ըլլալ, լաւ դաստիարակ, եւայլն: Կրնան գանուիլ
անոնց մէջ պարկեշտ ուսուցիչներ, որք իրենց գաղա-
փարները աշակերտաց հաղորդելէ քաշուին, բայց այս
չբաւեր: Հէրիք է որ անոնք կը նկատուին իրրև ան-
կրօն: Անոնց օրինակը — կեսնքը, արդէն բաւական է
աշակերտաց մէջ սակզիւ կրօնական անտարբերութիւն
և կասկածանք: Թող որ ուսուցիչ մը չկրնար ամիսնե-
րով, տարիներով ծածկել իր համոզումները: Անոնք
այլ և այլ առիթներով պիտի յայտնուին և աշակերտի
մաքուր և զգայուն սրտին վրայ դրոշմն իրենց դժո-
խային արձանագիրը, որ երթալով խորաքանդակ պի-
տի սպաւորուի ջնջելով հաւատքի ամենասուրբ գի-
ծերը:

Ասոր միակ դարձանն է ո՛չ միայն դպրոցները ապա-
հովցնել անկրօն ուսուցիչներէ, այլ և փնտուել հաւա-
տաւոր դաստիարակներ, լուսամիտ և լուրջ, որ մա-
նուկը իտղայ տիոց ներշնչուի հոգեւոր զգացումներով
և զուգնթաց բարձրանայ մտաւոր կրթութեամբ, նման
Յիսուսի որ «կը մեծնար ու հոգւով կը զօրանար խնա-
ստրեանք շնորհած» Դուկ. Բ. 40:

Իսկ եթէ մատաղ սերունդը թունաւոր կրթութեամբ
անզգալարար պատրաստուի անկրօն մարդ, ալ ինչո՞ւ
յոգնիլ և զոհերով պաշտպանել եկեղեցիի դուռը, մինչ
արդէն իսկ եկեղեցին պարզուած է հաւատաւոր երկր-
պագուներէ:

Ճշմարիտ է թէ ոչ մէկ ժամանակ Հայ ազգը ամբող-
ջովին անհաւատ պիտի ըլլայ, ճշմարիտ Աստուծա-
պաշտներ պիտի գանուին միշտ: Որոնք սակայն, յաւէտ
պիտի հարկադրուին պայքարել ստուարաթիւ անկրօն
կամ անտարբեր յարաճուն դասակարգի մը դէմ, պաշտ-
պանելու համար եկեղեցին աշխարհիկ ոսնձգութիւննե-
րէ: Սակայն այս բոլոր չարիքներու առջեւը աւելի լրբ-
ջօրէն դիմադրուելու համար և անցեալ անհոգութեան
այս դառն արդիւնքը թէ և ուշ բայց վերջապէս բա-
կարելուցն փութով դարձանելու համար բացարձակա-
պէս անհրաժեշտ է դպրոցները մաքիւր անհաւատքենէ,
որպէս զի մաքրուին ընկերական ազգականուած բար-
քերը, սրբուին ընտանեկան յարկերը և այնպիսիաւ
Եկեղեցին — Աստուծոյ Տունն ալ ստանայ իր դերա-
դոյն փառաւորութիւնը և ըլլայ մանրանկարն երկինքի
և երկնային կեանքի:

Բնականաբար դպրոցական այս կենսական խնդրոյն
պատասխանատուութիւնը կը ծանրանայ Ուսում. Խոր-

հրդոյ ուսերուն և իւղճին վրայ : Բայց եթէ անոնք թերանան իրենց պարտականութեանց մէջ . ինչպէս զարդ՝ այնտանն ծնողաց կը մնայ իրկել իրենց զուակները անկրօնութեան վարակումէն , լաւ համարելով տղան պահել ազէտ , քան պատրաստել անկրօն ուսեալ մը (իմաստակ մը) հակառակորդ Աստուծոյ և Եկեղեցիին և պատուհաս ազգին :

ԳԼՈՒԽ Զ .

ՀԱՅ ԱԶԳԸ ԵՒ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ

1. ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿԱՆ ԳՍՂԱՓՈՐՆԵՐԸ

Գալով կուսակցութիւններու նեա մեր վերաբերումին — մեր կամաւոր անձնատուութեան , կը բաւէ բնել թէ ինչպէս անձնատուութիւնն նախատինք մը եղաւ մեզի , լուս հպատակութիւնն ալ պիտի ըլլայ ամօթալի անձնատպանութիւն մը և մենք մեր աչքերով պիտի տեսնենք թաղումն կրօնին ու Եկեղեցւոյն մե՛ր ձեռքով բացուած գերեզմանին մէջ :

Այս կէտին վրայ իօսելէ առաջ պէտք կը տեսնեմ նախ շեշտել սա ճշմարտութիւնը թէ ներկայ վտանգին և եղբայրասպան ոճիրին պատասխանատուութիւնը միայն քանի մը պանդուխտ և սրտասոհմանէ հաղածական յեղափոխականներու վրայ կը ծանրանայ , և

մե՛ք կուսակցական բնելով չենք հասկնար այն երկտասարդները որք ազգասիրական անկեղծութեամբ , բայց միամտարար հրապուրուած են կարգ մը որսորդներու ինքնագով լեզուէն ու պուտտախօսութենէն : Ոչ ալ կը պարսաւենք կուսակցական ծրագիրները , որոնք իրինց կարգին ի մէջ այլոց կը պարունակեն նաև օգտակար դրութիւնները : Չենք նշաւակեր դարձեալ այն ծրագիրներու ամենէն ծայրայեղ դեօրինները — դաւանանք , վտան դի անոնք քաղաքական աշխարհի բնկերաբանական իտէալներն են , մտածուած իբր դամոն մարդկային թշուառութեամ :

Իրաւ է թէ բնկերվարական զազաւարները անիրականանալի տեսութիւններ կը համարենք և նոյնիսկ մեր երկրի համար անոնց ուսուցումը վտանգաւոր կը սեպենք նկատի առնելով այս երկրի մտաւորական մակարակը , պետական պայմանները և զօրա՛որ տարրին կարգակը , պետական պայմանները , ինչպէս նոյնիսկ անտեսական կրօնական բարձունքները , ինչպէս նոյնիսկ անտեսական գիծակը : Այսու ամենայնիւ քանի որ բնկերվարական վարդապետութիւնը բնկերաբանական գիտութեան կարգն անցած է և մեծ միտքերու ուսումնասիրութեան առարկայ եղած է , անտարակոյս որ մի պիտի լուսարանուի և գտուի ու զայ միանայ կրօնական ճշմարտութիւններու նեա , աւելի ճիշտը պիտի ըլլայ զորմնական բացատրութիւնն ու կանոնը Քրիստոնէական խորունկ և ամենարարձք սկզբունքներուն : Ուստի , կրնանք մենք ալ հետեւիլ այս գիտութեան , բայց չենք կրնար ձգտիլ ներկայիւս անոր իրաւործումին ցորչափ նա դեռ հատուցած և վերջին ձեւն առած ու հաստատուած օրէնք մը չէ և դեռ այս երկիրը բացարձակապէս անընդունակ է և պէտք չունի այդպիսի դրութեան :

Դիւրբմայութեան տեղի չտալու համար մեր հաւ-
մուզումը այսչափ մը պարզելէ յետոյ կը դառնամ ու-
շագրութիւն չրաւիրելու մեր մէջ գոյութիւն ունեցող
յեղափոխական կուսակցութեանց գործերուն և անոնց
հետեւանքին վրայ :

2. ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿԱՆՍ ԳՈՐԾԵԼԱԿԵՐՊԸ

Սահմանադրութենէն առաջ յեղափոխական կու-
սակցութիւնները կը նկատուէին իբրև պատերազմիկ
բողոքարկուներ բռնակալութեան դէմ, և որչափ որ
անոնց մեթոտը և մանաւանդ ներքին արիւնահեղու-
թիւնները մեզի անախորժ և զրգուիչ կը թուէին նոյն
ատեն մասնաւոր համակրանք մը ունէինք անոնց հան-
դէպ : Իսկ սահմանադրութենէն յետոյ Յեղափոխական-
ները իրենք ստեղծեցին ժողովրդային հակակրութիւն
մը իրենց դէմ որ երթալով հասունցաւ և ստացաւ
այս օրուան երեւոյթը :

Ժողովուրդը տեսաւ որ Յեղափոխականները բռնի
մեքենայութիւններով վարիչ և իշխան կը դառնան
ազգին : Սպառնալիքներով դրամ կը պահանջեն : Տա-
ճարները կը կողոպտեն : Եկեղեցիներ բանախօսութեան
սրահ կը դարձնեն : Եկեղեցիին դուռը պաշտպանողները
կ'ապանեն : Կրօնքի դէմ կռիւ կը յայտարարեն , և
Ազգ . իշխանութեան դէմ կ'ապստամբին , և որ աւե-
լին է այդ իշխանութիւնը ջնջել կը ջանան : Եւ այլն
եւ այլն :

Զարմանալի չէ ուրեմն , որ ժողովուրդ խելարերի և
թօթվէ կուսակցականաց լուծը և ազատութեան շրջա-
նի մէջ չենթարկուի ներքին բռնակալութեան : Խնդիր
է սակայն թէ ինչպէ՞ս խորտակէ այս լուծը :

3. ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿԱՆ ՏԻՏՂՈՍԸ

Լուսարանելու համար Ազգին վերաբերումը
կուսակցականաց հանդէպ՝ քանի մը հարցումներ պիտի
ներկայացնեմ . պատասխանն թողով ողջամիտ ընթեր-
ցողներու դատողութեան : Նախ կը հարցնենք թէ Հայ
Ազգը կուզէ՞ իր մէջ ունենալ Յեղափոխական կուսակ-
ցութիւններ : Եթէ յեղափոխութիւնը պիտի առնենք
ցարդ հասկցուած իմաստով , ան կը նշանակէր զինու
կոխ բռնակալութեան դեմ որ էր Հին ըէժմին կառա-
վարութիւնը : Արդ՝ ներկայ սահմանադրական ըէժմին
մէջ եթէ յեղափոխութեան նշանակութիւնը նո՛յնն է , կը
հարցնենք թէ « զինու կոխը » որո՞ւ դէմ է : Իսկ
եթէ նշանակութիւնն այդ չէ , ի՞նչ պէտք այդ բառին
գործածութիւնը : Ընթերցողները կը մշնն թէ մենք
տարի մը առաջ մասնանշած ենք այս տիպոսին վը-
տանդաւոր հանդամանքը և նոյնը կը կրկնենք այսօր :
Թէ այս բառին կուսակցականք ի՞նչ իմաստ ու բա-
ցարութիւն տան , բառն ինքնին խրաչեցուցիչ և
զրգուիչ է և կը բնորոշէ կազմակերպութեան նկարա-
գիրը և նպատակը :

Եւրոպական ազգերու մէջ քաղաքական կուսակ-
ցութիւններ կան , անոնցմէ ո՞րն Յեղափոխական տիպ-
ոս ունի : Մեր երկրի մէջ ժէժոն թիւրք կուսակցու-
թիւնը որ իսկապէս յեղաշրջեց երկիրը ուժով և հան-
ճարով , և որ այդ պատճառաւ իրաւունք ունի երկրին
վարչական ղեկը իր ձեռքը պահել և երկիրը զարգա-
ցնել ու զօրացնել , ինչո՞ւ Յեղափոխական տիպոսով
չանուանակուցեց ինքզինքը : Եթէ այդ անունն գործ-

նական ուժեղ նշանակութիւն մը ունի՝ պատիւ մը է . ո՛վ արժանի է այդ անունին , ժեռն թռչե՛րը թէ Հայ կուսակցութիւնները , որոնց վրայ բռնի պատուաւորութիւն չարժեղէ ի զատ ուրիշ բանի չծառայեր , բայց միայն նորանոր անվտանգութիւններ և վատնող Հայ անուան չուրջ :

Հետեւաբար Հայ ազգին կը մնայ խորհիլ թէ պիտի թող՞ու որ իր նիստաւայ նուիրական անուան վրայ Յեղափոխական արտադրութիւնի նկատելով որ այդ կը նշանակէ ուղղակի ազգը գամել խաչի մը վրայ :

Իսկ եթէ յեղափոխութիւնը կը նշանակէ անկիւն , խաղաղ յեղաշրջում , բարեշրջում , յառաջդիմութիւն : Այս անգամ կը հարցնենք : Բարեշրջումը ի՞նչպէս կը կատարուի բնութեան մէջ , բռնի՞ թէ բնական օրէնքով : Ներքին լսիկ զարգացումով , թէ արտաքին հեղձուցիչ ճնշումով : Նոյնպէս բնկերական կեանքի մէջ բարեշրջում կը կատարուի հանդարտ դաստիարակութեամբ , թէ արմիայոյց պոռոտախոսութիւնով : Ենթադրենք թէ ամբողջ Հայ ազգը յետադիմական է , ազէտ , խուտորեալ , և մոլեռանդ . յարած ու կառչած իր նին զազափարներուն ու եկեղեցիին : Լուսաւորելու , բարեշրջելու յեղաշրջելու ինքնակոչ դաստիարակներ , դասախօսներ՝ յեղափոխականներ բռնի պիտի բարեշրջեն քաղաքակրթեան այս ինկամ ազգը : Ո՞ր ազգի մէջ կայ բռնի զարգացումի գրութիւնը : Ուրիշ է թէ կառավարութիւններ դաստիարակութիւնը հարկաւոր օրէնք գծած են և կը գործադրեն : Չենք կարծեր թէ մեր յեղափոխականաց գործը ստոր կը նմանի :

Դարձեալ , եթէ յեղափոխութիւնը կը նշանակէ խա-

ղաղ յառաջդիմութիւն , ինչ՞ու ժէժն թուրքեր այդ այդ անունը չկրեցին : Ո՞չ ապաքէն իրենց ձեռքն է երկրին յառաջդիմութեան նիւթական և ֆիզիքական ուժը , և իրենք են որ արժանի են այդպիսի արտադրութիւն : Բայց , թէ որ նակառակ այս բանաւոր փաստերուն դեռ կուսակցանանք պնդեն թէ այդ արտադրութիւնը սիրելի է , մենք ալ կ'ըսենք թէ , մեզի ատելի է : Եթէ կ'ըսեն , թէ ան կը յատկանշէ մեր խաղաղ յեղաշրջումի նպատակը , կը պատասխանենք թէ իրենց խառնուրդը և սպառազինեալ ու արիւնահեղ գործունէութիւնն չենք կրնար չաշտեցնել իրենց յայտարարութեան հետ : Ընդ նակառակն այս կերպ գործունէութիւն լիովին կը բացատրէ Յեղափոխական բառը իր նին իմաստով . սա տարբերութեամբ որ առաջ յեղափոխականին զէնքը թէ՛ եղբայրասպան էր թէ՛ այլասպան , և հիմա միայն եղբայրասպան :

Տարակոյս չկայ թէ այսպիսի գործելակերպ մը յեղափոխական անունը որ շատ լաւ խնամութիւն ունին իրարու հետ , օրմը չէ օրմը զգուանք պիտի պատճառեն այժմ չեմ գիտեր ինչ մտօք կուսակցականները պաշտպանող ժէժն թուրքերուն , որոնք այս տեսակ ներքին խռովութիւնները արգելք պիտի համարին երկրին խաղաղութեան : Ուստի Հայ ազգին կը մնայ մտածել թէ այսպիսի կուսակցութիւն մը իր մասը համարելու է թէ ոչ , և թէ թող պիտի սա՞յ որ յեղափոխական անունը ցվերջ լծորդուի Հայ անունին :

4. ԴԱՒԱԿՐՈՒԹԻՒՆ

Երկրորդ կը հարցնենք թէ Հայ ազգը կուզէ՞ լը մէջ ունենալ դառաղիւ կուսակցութիւններ :

Ազատական ժողովուրդ 18³¹-36³³ թուոյն մէջ կարգացինք « Է . Յ . Դաշնակցութեան Մրգաստանի... (Կովկաս) կը յայտարարէ թէ իր որոշումով կ'ստանաւ եւ Երեւանի նահանգական ժակետներէ հազարապէս Պարսկացիի սպանութիւնը . . . »

Ուրեմն, դաշնակցութիւնը իր դերօրինութիւններն ունի վերջնելու համար կեանքն անոնց՝ որ իրենց տեսութեամբ դաւաճան են. կամ դրամ չեն տար իրենց . կամ կը հակառակին իրենց գործունէութեանը :

Գուցէ պատասխանուի թէ, Դաշնակցութիւնը դաւադիր չէ Սահմանադրական ազատ երկրի մեջ, այլ Ռուսիոյ մեջ, ուր Չարիզմը պէտք է տապալէ եւ ազատէ 130 միլիոն Ռուսացիներ . . . »

Յեղափոխականներ կրնան այսպէս մտածել և գործել, թերեւս օր մը ալ ազատութիւն չնորճեն Ռուսիոյ, ինչպէս չնորճեցին թուրքիոյ : Սակայն մենք իրրե ժողովուրդ կրնանք մեր մասը համարել այնպիսի մարմին մը որ յայտնապէս կ'աւելայտարարած է Չարին դէմ և նշաւակ եղած է Ռուս կառավարութեան հաւրածանքին : Մենք Չարին կառավարութեան հաւանք կամ ոչ, մեզի ինկած է Չարիզմը տապալելու գործը :

Քանի մը աստանդական դատարկագործներ, նոյն իսկ բարձր իտէալիստ մտաւորական անձնուէրներ կ'ընան (?) պայքար մղել Չարին դէմ : Բայց իրենց հողին ու ջուրին, վաճառատան ու արճեստանոցին կ'ապուած միլիոնաւոր Հայերը ինչպէս կրնան ենթարկուիլ Չարին բարկութեան : Եւ ինչպէս Հայոց Մայր Աթոռը ենթարկել Չարին ասելութեանը, ինչ որ իրաւամբ պիտի բորբոքի ամբողջ Հայերուն վրայ, քանի որ իր հողին մէջ դաւադիր կուսակցութիւնը մասն է մեր ազգին և

տէր ու վարիչ ազգային գործերուն : Թուրքիոյ մէջ ցարդ ինչ շահեցանք Ռուսիոյ բարկութենէն, և ինչ պիտի շահինք այսուհետև անոր հակակրութենէն :

Երեսուն տարուան սխուր փորձառութիւնները թող խօսին հարիւր հազար զոհերու ձայներովը :

Իրրե Օսմանցի նայինք այս խնդրոյն : Քանի որ Դաշնակցութիւնը դաւադիր կուսակցութիւն մէ Ռուսաստանի մէջ, և նոս ազատ Յեղափոխական կուսակցութիւն մը, ան ալ միացած ժէօն թուրք կուսակցութեան թիւն մը, ան ալ միացած ժէօն թուրք կուսակցութեան թիւն մը, ասիկայ զիւստապիտական սխալ մը չէ : Իրաւ է թէ միջազգային օրէնքով թուրք կառավարութիւնը պարտական չէ հաւածել կամ ձերբակալել Ռուսիոյ փախտականները : Բայց երբ Ռուսիոյ թշնամի կուսակցութիւն մը մենք փախկայինք և ուժակցենք . ու անոր հետ գործակցինք այդ ինչ ներգործութիւն կ'ընէ Ռուսիոյ զգացումներուն վրայ : Եւ կարժէ՞ ազգի մը շատ աննշան թիւ կազմող կուսակցութիւն մը սիրաշահելու համար մեր դէմ լարիլ մեր դրացի հօր պետութիւնը, և կամ փոքր ինչ թուլցնել փափաքուած բեկամական կապերը :

Իրրե Օսմանցի Հայեր . պէտք չէ՞ յայտարարենք թէ մենք համակիր չենք այն կուսակցութեան որ Հայ Յեղափոխական անուամբ դաւադրութիւն կը գործէ Ռուսիոյ մէջ . ինչպէս յայտնի սպանութիւններ Տաճարականութեան մէջ, այլ իրրե հաւատարիմ Օսմանցիներ կաստանի մէջ, այլ իրրե հաւատարիմ Օսմանցիներ սրտանց բարեկամ ենք մեր դրացի հօր Պետութեան հետ : Իրրե զտակ Հայ Եկեղեցւոյ շնորհապարտ ենք Ռուսական Պետութեան, որ ցարդ հովանաւորած ու պահած է մեր Մայր Աթոռը և Ազգ . Եկեղեցին իր օժիւտուած կայսրութեան մէջ, ինչպէս և Օսմ . Կայս-

յութիւնը նոյն շնորհն բնծայած է Հայ Ազգին իր մեծատարած երկրին մէջ :

5. ԲՈՒՆԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Այս բոլոր նկատուեցներով կ'անցնիմ երրորդ կէտին և կը հարցնեմ թէ Հայ ազգը կուզէ՞ իր մէջը ունենալ բունակալ կուսակցութիւն մը :

Չեմ կարծեր թէ պէտք է ջանալ հաստատել ի գործ դըրուած բունակալութիւնները : Մանաւանդ սահմանադրութենէն յետոյ ինչ խտուածութիւններ և էնթրիքներ ի գործ չբերուեցան կուսակցականաց կողմանէ , որոնց միակ նպատակն էր փրկել գայրոյնրու վրայ . Ազգային սեփականութեանց վրայ . ձեռք առնելով Պատրիարքարանները և Կաթողիկոսարանները՝ Առաջնորդարանները և վարչական ամէն ղեկերը , բարեփրական գործերը և պետութեան նեա ազգի՞ն վերաբերեալ յարաբերութիւնները :

Ինքնայայտ է թէ կուսակցականաց այս յախուռն և սրարշաւ վազքն Ազգային իրաւասութիւններու վրայ , չկենար , մինչև որ նանդիպի Ազգային հաւաքական ուժին :

6. ԱԶԳԻՆ ԸՆԵԼԻԲԸ

Ուրեմն , ժամանակն է որ ճշմարիտ կրօնատէր , ազգատէր , և՛ և հայրենատէր կղերն ու աշխարհական պիտիին , միանան ու սուղ կամ ածան վերստանան Եկեղեց , ազատութիւնը որ արդէն ապահովուած ու երաշխաւորուած է Ազգ . ու Օսմ . սահմանադրութիւնով :

Ժամանակն է որ ամբողջ Հայութիւնը միահամուռն կայնի և ցուցնէ թէ ինք տակաւին աէրն է իր սեփական իրաւասութիւններուն : Պաշտպանն է Ազգ . իշխանութեանն ու սահմանադրութեան և հաւատարիմ զաւակ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցիին , Աստուծոյ տանն և բնակարանին , զոր ապահովելու համար հարկ տանն և բնակարանին , զոր ապահովելու համար հարկ չկայ երկչտութեամբ կզպել անոր զուաները : Քանզի Եկեղեցին հայ Եկեղեցոյ բմբունեմով Աստուծոյ իջած նոր Երուսաղէմ քաղաքն է , նոր Սիօնը Յայտ . ԻՍ . 1-27 : Եւ ակոր դռները ցորեկ պիտի չզոցոյն . . . ու ազգաց փառքը ու պաւիտը ակոր մեջը պիտի բերեն . . . : Համար 25 :

Եկեղեցին կը խորհրդանշէ Քրիստոնէական զինուորեալ Եկեղեցին ու կենդանի Տաճարն ու Երկինքը , կրնա՞նք զոցորով գողերու և աւազակներու առջև . զի « Հոն քնաւ ակնաբոյրս ինչ մը պիտի չընեն ոչ աչ պղծութիւն ու սուբիլն գործող մը . . . » Հմր . 27 : Իսկ հաւատացեալներու համար անոր զուաները զլշեր ու զորեկ բաց կենալու են : Եւ որպէս զի Աստուծոյ Տունը իրական սիրտանք մը լլայ հաւատացելոց և անարեկէ ակնաւասները պէտք է որ ան լեցուի Աստուծոյ անմատչելի փառքով ինչ որ պիտի կատարուի անիմանալի ազգեցութեամբ մը եթէ հաւատացեալք հոն երկրպագեն « Հոգիով ու ճշմարտութեամբ » որ բացարձակ պայքանն է երկրպագութեան ուր աչ մատուցուի իր կրկնազգածութեամբ քանանայք Ահարօնի ու Սամուէլի երկկնազգածութեամբ սպասուորեն Աստուծոյ և Սնոր Սրբարանին :

Հայ ազգին չվայելէր լքել իր եկեղեցին թողլով զայն

* Տես Խաչի նաւակատեաց — Եկեղեցոյ տօնի շարականները

չանաղէս եկեղեցականին ձեռք իբրև վաճառատուն և կամ կուսակցականաց իբրև սրահ բանախօսութեան և որ մը ալ թատերաբեմ հռչակեալ խումբի մը :

Երանի թէ այս տազնապներէն— երկունքներէն վերածնէր Հայ Եկեղեցին և վերանորոգուէր Հայ ժողովուրդին հաւատաւոր մանկութիւնը : Ո՛հ ա՛յն օրհնեալ ժամուն, քանի մը յամառ խտապարանոցներու բացառութեամբ, ամբողջ Հայ ազգը, ընդ որս նաև մեր սիրեցեալ բայց խտտրեալ կարգ մը երիտասարդները պիտի չըջապատէ իր նահապետ սուրբ եկեղեցին և անոր ինկարոյր խորանները պիտի արձագանդեն նոր Սիրնի մանկանց երգը : «Գովես Երուսաղեմ զՏե՛ր եւ օօհնեա զԱսուած քո Սիօն, զի զօրացոյց զնիզս դրակն քո եւ օրհնեաց գորոյնս քո ի իեզ :

ԿՈՉ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

Նահապետ ազգ . այս փոքր երկամիլիոնութիւնը իբրև դուզնաքեայ նուէր քեզի ընծայեցի կատարելու համար իմ հայ անհասականութեան պօրաքս , այնպիսի ժամանակի մը մէջ երբ քու հովիւները կը խորդան , և կամ վարձկանի մը անփութութեամբ քեզ կը մասնեն յարձակող զաղանին՝ փախուստի ճամբաներով իրենց անարժան կեանքը փրկելու համար : Բայց մի՛ սուկար : Քու երկնաւոր Հովուապետդ միշտ արթուն է և կը հսկէ քու վրագ և քեզ ապահովութեամբ պիտի փրկէ այս մութ խոր ձորէն ու քեզ պաշարով վասնզններէն : Քու հայրենի տունէդ և հարազատներէդ հալածական ազգ . Եկեղեցիդ քու Բեթելդ է , իւզո՛վ և արիւնով օծուած , նուիրականացած : Ա՛յն է քեզի համար Երկինքի դուռը . ուսկից հրեշտակներ վեր կը բարձրանան քու բողոքներդ ներկայացնելու անաչառ Գառաւորին , և Անկէ յուսայ և քաջալերութեան նոր նոր պատգամներ կը բերեն քեզի :

Պահէ՛ քու Բեթելդ միշտ սուրբ . միշտ նուիրական : Հայ ժողովուրդ . դուն ամբողջ մարդկութեան մէջ ընարուած սուրբ ազգն ու սեփական ժողովուրդն ես : Խաչի սեղանին վրայ մշտնջենական Զոհին իբր խորհրդանշան յաւէտ կը պատարագուիս անծախապէս : Կ՛այրիս ու չես մոխրանար ըստ մարեոյն : Ամէն օր կը կը մօրթուիս ու միշտ կենդանի ես նման զօճուած

Գառնուէկին, որուն մարմինն ես դուն և քեզմէ հոսած արիւնն ու քու աչքերէդ քամուած արտասուքը դեռ աղբերացումն են Քրիստոսի կողէն ըսած արեանն ու ջուրին :

Մարտիրոս ազգ, ուրիշ ազգեր ականակուու խաչերով կը փառաւորուին. ու խաչանիշ գրօշներով ու դրօշմներով կը ցուցադրեն իրենց սպառազինութիւնը : Իսկ դուն պողպատէ խաչին վրայ քամուած նշաւակ եւ խաչին թշնամիներուն և ծաղր ու ծանակ անձաւատ խաչապաշաններուն (?) : Եւ քանզի դուն խաչամանգուած մարմինն ես քու երկնային գրչիւն—Յիսուս Քրիստոսի : Ուրեմն, դեռ Քրիստոսն է որ կը շարչարուի քեզմով ու անոր սրտին արիւնն է որ կը քամուի քու վերքերէդ :

Հաւատաւոր ազգ, դուն տեսար Քրիստոսի յաղթանակը իր թշնամիներուն վրայ : Գուն այժմ խաչուած ես և կիսամեռ : Գուցէ երկնաւոր Հայրը ամենակարող բազուկով քեզ վար աննէ խաչէն ու պսակէ յամօթ և ի նախապիսոս քեզ խաչողաց : Իսկ եթէ դուն զգաս ինքզինքդ իսպառ լքուած և գոչեա յուսարեկ « Էջի հիլ շախաւախախրանի » և դարձեալ մութ ամպերուն մէջ կայծակն ու սրտուռն լլլան քու պատասխանդ, և դուն ամեն բազբ նշանաշող ազաղակով մը աւանդես ճգիդ, թաղուիս քու բարեկամներէդ և կնքուիս քու թշնամիներէդ, դարձեալ մի՛ վախնար քանզի Անմահին յարութիւնն երաշխաւորած է և՛ քու յարութիւնդ : Կը բառէ միայն որ դու հաւատաբիմ մնաս մինչև վերջը և յաղթող դանուիս : Ապահով եղիք որ Նա պիտի սրբէ քու ճակատդ և իր անունը դրօշմէ հոն և պիտի կերցնէ քեզ « պահուած մահա-

նայիկ » « ու կենաց ծառիկ » ու դուն պիտի չլնասուիս մահուան ճիրակներէն » : Այլ քու արիւնաթաթախ հանդերձիդ փոխարէն « Ընդհանրապէս պիտի հազնիս » և « իշխանութիւն ունենաս երկարի գաւազանով » վերել քո թշնամիներդ : Գուն « Սասունոյ Տաճարին սիւն մը պիտի ըլլաս ու փրկողիդ արտասիյց : Յայտ. Բ. 9. :

Հայ ժողովուրդ, եթէ այս չէ՛ քու հաւատքդ ու յոյսդ քու պաշտած փրկչիդ վրայ, ի դուր կառչեցար Նազովրեցի վարդապետին և կոխուեցար նրեղէն հասանքներուն մէջ և մրկեցար ու մոչեցար : Բայց քու նաճառակութիւնդ իսկ սպացոյց չէ՞ թէ դուն անբաժան ես քու հաւատքէդ, քու կրօնքէդ ու եկեղեցիէդ : Գուն զարեբով ու գործնականապէս յայտարարեցիր աշխարհի թէ, « ո՛վ կրնայ զիս բաժնէր Քրիստոսի սիրիկէն : » Եւ արդարեւ « ճարտարակներ » քու վրայ ծանրացան, Հաշմակներ քեզ մղեղի պէս ցրուեցին : առիւր քեզ նիւծեցին, անպարկեշտ թշնամիներ ո՛նք քու մերկութեանքդ զուարճացան, վսակներ հանապազօր քեզ անարեկեցին, սուրբ անինոյ հնձեց քու ծալիկ կեանքերը : Եւ սակայն դուն աննցմով աւելի յաղթող հանդիսացար : (Հուով. Ը. 35-36) Որովհետեւ շատ մած և զօրաւոր է քո հաւատք քան թշնամիներուդ մէջ եղած Նեախն հոգին : Ա. Յովն. Գ. 4

Ուրեմն, ով դու ազգերուն վսեմն ու պատկառելին : Ճշմարիտ բազմաշարչար մարմնիդ Քրիստոսի, արժանաւոր դաւակ Հայ Առաքելական սուրբ եկեղեցւոյ և հարողատ ժառանգորդ Լուսաւորչի, Ներսէսի և Մեսրոպայ : Գիտեմ կարի կսկծալի է քեզի տեսնել քո սուրբ Տաճարներուդ դռներն ու պատուհաններն նշաւակ ի՛ր իսկ սրբւոյ անպատկառ կոխտուռնն : Ար-

գար է քու դայրոյթդ կրք կը տեսնես քու սրբութիւն-
ներդ յախշտակուած ու անարդուած հայ ձեռքով :
Սրբարեւ փրկարար է քու բարկութիւնդ : Սակայն մի'
սրամտիք թերահաւատ երիտասարդութեանն զոր դուն
պատրաստեցիր :

Այլ յիշէ թէ, քու Սրբարանները աւելի կանուխ
սրբազրծուեցան զանոնք պահպանելու կանչուած կարգ
մը անարժան Սրբակրօններով (?) որոնք Աստուծոյ նուր-
բական հասոյթներէն պարարեցին իրենց պորան ու քսակը
և լպիրջ անառակութիւններով մաշած իրենց զոզիր
ձեռքերը կարկառեցին հովանաւորելու քու հաւատքդ
ու խնայանչելու քո գլուխդ : Եւ նոյն պիղծ մտաներով
չօջախեցին քո անաւոր սրբութիւնները և քեզի մատակա-
րարեցին Սրբաշան խորհուրդն'որդ : Իրաւ է թէ աննշան
անկիւններու մէջ և բարձր աթոռներու վրայ անպակաս
եղան եկեղեցւոյ անձնադիր հովիւները, սակայն անոնք
չկրցան արտաքսել զքեզ յօշոտող գառնապղեստ զայ-
լերը և պատմուճանաւոր աւազակները : Ապա՝ մի'
զարմանար որ այս անգամ աշխարհական ձեռքեր ժպր-
հին աշխարհականայնել արդէն իսկ անարգուած քու
Սրբավայրերդ :

Քուցէ այս հարուածը պէտք էր քեզի, որ դուն
սթափիս և հօր հաւատաւորի մը ու դարաւոր նաճա-
տակի մը նախանձաւորութեամբ սղտանա քու Տա-
ճարներդ և՛ կղերական և՛ աշխարհական պղծիչներէ :

Քուն այս թշնամիներուդ զիմադրելու համար
պէտք չունիս սուրի և բիրի, այլ լուրջ մտածութեան
և գործնական ձեռնարկի : Քու սուրբ Հոգւոյն սուրն
է, «Որ է քանն Աստուծոյ» : Քու ուժդ նոյն Հոգւոյն
գերբնական զօրութիւնն է, և դուն ա՛յսպէս սպառա-

պինուելու համար մկրտուեցար Սուրբ աւազանին մէջ :
Եթէ այն երկնային զօրութեամբ ճակատիս Եկեղեցւոյ
թշնամիներուն դէմ, քու բարոյական ուժիդ առջև
պիտի նահանջեն անոնք :

Երբ դուն անգամ մը կայնիս մաքրագործելու Աս-
տուծոյ Տունը, Անոր բո՛ւն ժառանգորդը իր խաբա-
զանովը ու բերնին սուրովը պիտի հարուածէ ստա-
հակները, և ո՛չ մէկ ժողով, ո՛չ մէկ ղեկավարը իրեն
իրաւունք պիտի տայ քու Սրբավայրերդ արամադ-
րելու աշխարհիկ գործածութեանց :

Մի՛ յուսահատիր, թէև քու հոգեւոր առաջնորդ-
ներդ իսկ թերահաւատի ախտաւորութեամբ ախորա-
ցած չպաշտպանեն քու Սրբավայրերդ : Գեւ սենիս
Ղեւոնդի հոգիով լեցուած հոգեւորականները, որոնք
գիտեն Եկեղեցւոյ նուիրականութիւնը և անվեհեր հա-
ւատքով պիտի պաշտպանեն զայն :

Եկեղեցասէր Հայ, քու եկեղեցիդ շատ սուղի նրա-
տած է քեզի, երբ դուն զայն չլաճառեցիր մինչև իսկ ա-
պահովեցնելու համար քու քաղաքական իշխանութիւնդ :
Ի՞նչպէս թողուս որ այժմ ինքնին նաեմանայ անոր
նուիրական վեճութիւնը և քայլ առ քայլ վերածուի
աշխարհիկ սրտի մը՝ ա՛յն Տաճարը, ուր դեռ կ'երգեն
Ներսէսներ իրենց հոգեչունչ մեղեդին, և Նարեկացի-
ներ կը մնչեն իրենց հեծութիւնները հայ հաւատաւորի
սրբին խորերէն :

Եկեղեցիի սիրոյն համար, անոր անկախութիւնը
պահպանելու համար իրենց կեանքը նուիրած նախնիք
պիտի ներն քեզի, եթէ դուն դասալիք բլլալով
թողուս որ աշխարհականանայ Հայ արիւնազանդ եկե-
ղեցին :

Հայ ժողովուրդ, քո այսքան նուիրական անուններուդ կը վայելէ՞ ջնջել քո Եկեղեցիաց նուիրական նութիւնը: Ոչ, ոչ, քու լիցի թէ այսքան զոհարելութիւններէ յետոյ թեթեւան քո զգացումներդ Հայ սուրբ Տաճարներուն վրայ որ բոլոր հայութեան հոգեւոր մայրն է: Ժամանակը լեցուած է: Դուն շատ լեցիր ու ներկցիր այն օտարներուն որոնք իրենց սովորութիւնները թխմելով քո Առաքելական Եկեղեցւոյդ մէջ պառակտեցին անոր զաւակները: Շատ երկայնամիտ եղար անոնց՝ որոնք քու վանքեոջ ու Եկեղեցիներդ իրեն իրենց սեփական կալուածներ շահագործելով դեղեցին ու հովին ցրուեցին. կամ փարթամացուցին իրենց ազգականները: Դուն շատ համբերութեամբ համբուրեցիր վարձկան հովիւներուդ անմաքուր աշերը զանոնք լեցնելով նաև արդար վաստակովդ: Եւ այսօր ի փոխարէն այս ամէնին դուն ինկած ես ճգնաժամային դրութեան մը մէջ. և կը տեսնես հարուածներ ուղղուած քու սիրած Եկեղեցիներուդ նուիրական նութեանը:

Ժամանակն է որ հաւատք և իմաստութիւն քու սուջև աճեակ բազուկներդ ըլլան, և դուն անոնցմով մաքրագործես քո Սուրբ Տաճարները ուր դիմեն քո հարազատ բայց ուժացեալ զաւակները, ու բոլոր հայ արիւն կրող քրիստոնեայ հաւատացեալները միասիրտ և միաբերան հոն երգեն հոգեշունչ. « Թագաւոր երկնաւոր զեկեղեցի ին անշարժ պահես եւ զերկրպագուս անուանդ ինձ պահես ի խաղաղութեան: »

Ա. Մ է Ն

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՑ

Ա. ՀԱՅՈՒՆ ՍԵՒ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

1. Արտաքին հարուածներ	13
2. Յուսախարութիւնը	14
3. Դաւաճանութիւնը	15
4. Ներքին հիւժախտը	16
5. Կեղծաւորութիւնը	17
6. Կազմալուծութիւնը	19
7. Սրբապղծութիւնը	20
8. Ընդգլուծը	

Բ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԸ

1. Օտար դրութիւնները	22
2. Ինկած կղերը	24
3. Անկրօն դատախարակութիւնը	25
4. Դիւրահաւան ժողովուրդը	27
5. Բուն վասնքը	29

Գ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՆՈՒԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

1. Անսխալ վկան	31
2. Հին Սրբութիւնները	32
3. Սուրբ Տեղը	33
4. Աստուծոյ Տաճարը	34
5. Ներշնչեալներուն օրինակը	38
6. Քրիստոս և Տաճար	40
7. Առաքեալք և Աստուծոյ Տունը	42

8. Քրիստոնէութիւն և Աստուծոյ Տունը	45
9. Սրբութիւնք և Սրբաւայրը	46
10. Հայ Եկեղեցին և Աստուծոյ Տունը	48
11. Անյեզլի ճշմարտութիւններ	50
11. Վկայութեանց կնիքը	54
Դ. ԱՊՍԳԱՅ ՎՏԱՆԳՆԵՐԸ	
1. Աստուծոյ Տան աշխարհականացումը	57
2. Քաղաքական շնամներ	59
3. Անդարմանելի կորուստներ	62
Ե. ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԱԶՍՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ	
1. Բարեկարգութիւն	65
2. Կղերին բարձրացումը	66
3. Հոգեւոր արթնութիւն	68
Զ. ՀԱՅ ԱԶԳՐ ԵՒ ՅԵՂ. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ	
1. Յեղափոխականաց զազախարները	70
2. » զսրծեղակերպը	72
3. Յեղափոխական տիպոսը	73
4. Դաւադրութիւն	75
5. Բռնակալութիւն	78
6. Ազգին բնեւէքը	78
Է. ԿՈՉ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ	

900 1/2

ԳԻՆ 100 ՓԱՐԱ

«Ազգային գրադարան»

NL0160860

